

55/N

КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА

Ч. 6.

1962

ЗБІРНИК МАТЕРІЯЛІВ

НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ К. НТШ.

ТОРОНТО

НТШ 55/N.

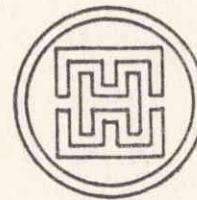
КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА

Ч. 6.

ЗБІРНИК МАТЕРІЯЛІВ

НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ К. НТШ.

ТОРОНТО

THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN CANADA

No. 6

1962

COLLECTED PAPERS

from the Conferences of the Shevchenko
Scientific Society in Canada

З друкарні Видавничої Спілки „Гомону України”,
140 Веллвест Ст., Торонто, Онт. — Канада.

TORONTO, ONT., CANADA.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Канадське Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в міжсюїлійних роках (1961 - 1964) присвячує своєму Патронові збірник статей - доповідей, що заторкують проблеми творчості та життя поета. Збірник відмічус рівночасно 10-річчя К НТШ, якому призначена стаття голови К НТШ, проф. д-ра Євгена Вертипороха, що звітує про діяльність Товариства за першу декаду років праці в Канаді.

Шевченкознавство в наші роки, з огляду на його важливість для українського народу, творить окрему ділянку української науки, межі якої сягають далеко поза стислі рамці літературознавства чи мистецтвознавства. Шевченкознавство виходить вже й поза межі українознавства та його глибинних джерел, що нутрутуть в сфері українських почувань, думки, моралі та естетики, української історії, тієї „своєї правди”. Шевченкове слово — найбільш гуманне своєю філософією свободи й любови — ушиляхетнює не лише український народ, але рівночасно всі народи, все людство. Шевченкознавство саме тому поширюється своїм засягом всюди, де тільки ця геніяльна постать лишає тривалий відтиск свого творчого впливу. Повне пізнання Шевченка ще в майбутньому. Воно й вирішить визнання за ним і того місця, що йому належиться в колі найвидатніших і найшиляхетніших мислителів — співців світу. Це й є завдання шевченкознавства, однаково як — української, так і міжнародньої науки.

Як кожна ідея, так і слово Шевченка, крім своїх визнавців, має теж і безоглядних ворогів. Ті самі, що царськими указами карали живого поета тюрмою і засланням до заборони писати та малювати включно,

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Проф. д-р Євген Вертипорох — голова редакційної колегії.

Д-р Богдан Стебельський — редактор українських текстів.

Володимир Біберович — редактор англійських текстів.

сьогодні указами всесоюзними і республіканськими, со- ветськими фальшивими інтерпретаціями його слова і життя, фальшуванням його світогляду намагаються підмалювати його правди під свої, зробити його „учнем” своєї „школи” (Чернишевських, Добролюбових і Белінських) і запрягти його велике слово на службу своїх ідей. Ці ложні „пророки” і їхнє „шевченкознавство”, особливо тепер в ювілейні роки поета, найбільшого ідеаліста, глибоковіруючу людину змальовує — атеїстом і матеріалістом, національного поета — космополітом, борця з московською окупацією — пропагатором дружби з нею, барда національного визволення України — одним із багатьох предтеч соціальної революції в російській імперії, борця з Москвою, з чужонациональним окупантам в Україні — борцем з режимом царата в спільній батьківщині народів російської імперії. Такого Шевченка старається створити паличка московського диригента і в українській науці, і в літературі, і в мистецтвознавстві і в світовій міжнародній науці при допомозі всіх доступних засобів, державного апарату і його зв'язків з закордоном.

В поневоленій Україні і в цілому СССР, де „від молдавина до фіна на всіх язиках все мовчить” там і „правда п'яна спить”. Неправда виколює правді очі. І саме тому цій правді щодо Шевченка торувати шлях мусить українська наука на еміграції, поза межами батьківщини такими публікаціями, що на весь ріст показували б постать найбільшого і найкращого з українців.

Редакція користала з порад директора Історично-філософічної Секції НТШ проф. д-ра Г. Лужницького при доборі та розгляді матеріалів збірника, за що й висловлює йому щиру подяку.

Свген Вертипорех

Голова Канадського НТШ

ПЕРЕГЛЯД 10-РІЧНОЇ ПРАЦІ КАНАДСЬКОГО НТШ

**Доповідь на Ювілейній Сесії в Торонті
25 жовтня 1959 р.**

Наши нові переселенці почали напливати до Канади головно в роках 1947 - 1949. По приїзді застали вони новий стиль життя, до якого треба було пристосуватись і звикнути. В другій половині 1948 року перехало на терен Канади 9 дійсних членів НТШ і 11 звичайних.

В тому часі український народ знайшовся серед дуже невідрядних і тяжких політичних умов і це накладало на українського науковця-емігранта великі і відповідальні обов'язки, щоб згадати найважливіші:

1) Плекати українську науку з усіх галузей людського знання, а головно українознавчі науки в найширшому значенні слова, які й до нині не мають вільного вислову на українських землях. Тут хочу зауважити, що до української науки зачисляються лише публікації в українській мові;

2) Далі зберігати цінності духової, як теж по можності матеріальної культури;

3) Гідно і правдиво репрезентувати українську науку і осяги українського творчого духа перед чужинецьким світом. Це останнє вимагає незвичайно великих зусиль і чуйності з огляду на ворожу пропаганду, що володіє великанськими матеріальними засобами для поборювання самостійницької концепції українського народу.

Крім тих загальних проблем, маемо в Канаді свої специфічні питання, а саме зібрати матеріали і представити в правдивому позитивному світлі нашу українську групу, її вклад в українське життя, а зокрема її вклад в культуру нової країни поселення — Канади.

Треба підкреслити, що Канада — одна з небагатьох демократичних країн світу — від десятків років дає захист українській людині, а в часі масового переселення після другої світової війни (1947-49) дала захист і схоронище для десяток тисяч української політичної еміграції усіх шарів суспільства.

Безперечно, переселенці стрінулись тут з відмінними географічними, господарськими, культурними, суспільними та політичними умовами, з твердою дійсністю, і треба було великого самозречення, праці і оптимізму, щоб усе це перебороти і щоб знайтись нарівні з іншими канадськими громадянами.

Ці й інші обставини заставляли українського емігранта-науковця продовжувати свою творчу працю серед змінених обставин, щоб підготовити ґрунт до найкращого розвитку української громади в Канаді, а науковим опрацюванням, як теж пропагандою українських проблем перед чужинців допомогти загально-українській справі.

І тоді виринула думка заснувати Канадський Відділ НТШ в Торонті. В травні 1949 р. Ініціативний комітет відбув своє перше засідання, на якому були присутні проф. д-р В. Бригідер, проф. д-р Є. Пастернак, проф. д-р Є. Вертипорх, д-р І. Тесля, інж. О. Тарнавський. Після підготовчих праць — опрацювання статуту (проф. Бригідер і інж. О. Тарнавський) і схвалення проекту Головним Виділом НТШ у Мюнхені 27. 7. 1949 р., скликано основуючі загальні збори Канадського Відділу НТШ на 1. 10. 1949 р. і обрано першу Управу в складі:

Голова — проф. д-р Є. Вертипорх, заступник — проф. д-р В. Бригідер, секретар — д-р І. Тесля, скарб-

ник — інж. О. Тарнавський, член Управи — проф. д-р Я. Пастернак; представник у Вінніпезі — дир. І. Тиктор, представник в Едмонтоні — д-р І. Німчук. Контрольна Комісія: голова — інж. А. Палій, члени: д-р Ю. Геник-Березовський і інж. Р. Голод.

Перед новооснованим Товариством стояли тяжкі завдання до розв'язання. Невідоме на канадському ґрунті, воно мусіло закріпитися і виказати потребу свого існування. На перших своїх засіданнях Управа намітила плян праці, який і до нині з маленькими змінами є добрий і відповідає завданням Товариства.

Згідно з обов'язуючим статутом, заплановано поставити головний натиск на влаштовування наукових конференцій та відбування спеціальних сесій, присвячених патронові Т-ва — Т. Шевченкові й іншим славним нашим історичним постатям або визначним історичним подіям. Далі — популяризувати українські проблеми влаштовуванням академічних вечорів і поїздок в терен. Крім того — підпомагати Централю в її видавничій діяльності, влаштувати архів і подбати про видавання наукових праць членів Т-ва, при тому тісно співпрацюючи з Американським НТШ.

Для популяризації К. В. НТШ Філія Комітету Українців Канади в Торонті влаштувала 26. 3. 1950 р. з нагоди 75-ліття НТШ величаву академію в Мессей Гол при участі 2000 приявних, на якій, крім інформації про НТШ (голови КВ НТШ і голови Відділу КУК адв. Штокала) виступив найкращий оперний ансамбль проф. В. Пюрка з артистами Наталією Носенко, Лідією Горн, Ігорем Зайфертом, Михайлом Мінським і Михаїлом Ольховим.

Наступним важливим кроком було наладнання співпраці з УВАН (Вінніпег) на терені Канади, тому що в пресі йшла жива дискусія на тему оформлення КВ НТШ і УВАН в Канаді. В лютому 1950 (7-9 лютого) голова КВ НТШ був на Конгресі КУК у Вінніпезі і після його особистої зустрічі з президією УВАН —

проф. Дорошенком, проф. Білецьким і проф. Рудницьким, в присутності проф. Павличенка, оголошено Комунікат (10. 2. 1950), в якому було стверджено наладнання співпраці обох установ — КВ НТШ і УВАН в Канаді. Цю постанову схвалив Виділ К. НТШ, а опісля одобрив Головний Виділ Товариства.

На пропозицію голови КВ НТШ рішено відбути І. Наукову Конференцію 8-го вересня 1950 р., на яку запрошено позамісцевих членів, як теж науковців з-поза Канади для підкреслення соборності Товариства. (Американський В. НТШ відбув свою першу Наукову Конференцію спільно з Американською УВАН під час Різдва 1953 р., а опісля Європейський Відділ НТШ).

З часом чимраз більше членів НТШ переселювалось за море (Америка, Канада, Австралія). З огляду на те, як і на правні вимоги деяких країн, Головна Управа НТШ, після дворічних дискусій і узгіднень з заморськими відділами НТШ, постановила дати до схвалення усім членам НТШ у світі — кореспонденційним шляхом — проект перебудови НТШ. Листовні останні загальні збори НТШ, переведені між 15-им вересня 1954 р. і 15-им січня 1955 р., постановили, що на місці відділів НТШ постають країові автономні товариства з назвами: НТШ — Нью-Йорк, США (Американське НТШ), НТШ — Торонто, Канада (Канадське НТШ), НТШ — Сарсель, Франція (Європейське НТШ), НТШ — Сідней, Австралія (Австралійське НТШ). На місці Головного Виділу постас Головна Рада НТШ з вибраними членами. І так з уряду входять туди: голови країових товариств (4), директори трьох наукових секцій (3), а крім того делегати вибрані на загальних зборах країових товариств: 2 з Америки, 1 з Канади, 1 з Європи. Разом 11 членів. Вони вибирають з-поміж або з-поза себе президента і ген. секретаря.

Першим президентом вибрано літом 1955 р. проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького (голову А. НТШ), а ген. секретарем проф. д-ра В. Кубайовича (голову Е. НТШ).

Чергові перевибори відбулися весною 1960 р. Засідання ГР НТШ відбуваються кореспонденційним шляхом. Єдність товариства збережена спільністю трьох секцій (Історично-Філософічної, Філологічної і Природничо-Математично-Лікарської), як теж спільністю членства. ГР НТШ дбає про координацію праці і видань, спільних для усіх країових товариств НТШ.

К. НТШ на спільній Конференції з А. НТШ в Нью-Йорку з 4-го червня 1955 р. устійнило співпрацю (улаштування конференцій, видавничі і фінансові справи), як теж обидва країові товариства стали на платформі національної української політики і ствердили, що вони є проти непередрішенства та співпраці з тими інституціями, що стоять на непередрішенній платформі, бо це є незгідне з 85-літньою традицією НТШ.

В 1956 році дійшло до непорозумінь і непотрібної пресової кампанії в Канаді з причини збирок на Енциклопедію Українознавства, що їх переводило Е. НТШ на терені Канади безпосередньо і через своїх представників. Управа К. НТШ мала на меті якнайскоріше погладнати ці розходження з Е. НТШ, що й сталося під час приїзду проф. Кубайовича і д-ра А. Фіголя до Канади 1957 р. Після обміркування всіх спірних питань економічного та особового характеру, що заінсували у зв'язку зі збірковою акцією Е. НТШ на терені Канади, подано до відома, що всі питання узгіднено та осягнено цілковите порозуміння. Підписали його в Торонті дня 17-го жовтня 1957 р. проф. Кубайович і д-р Фіголь з рамени Е. НТШ, як теж усі члени управи і контрольної комісії К. НТШ. Це значить, що збірки на ЕУ не виключають ні не заступають збирок, які улаштуватиме К. НТШ на свої потреби. (Подібне договорення підписало з Е. НТШ також А. НТШ в січні 1958 р.).

До важких загальних справ К. НТШ треба зарахувати одержання чартеру НТШ як недоходового Товариства на провінцію Онтаріо, що його виробив адв.

С. Фроляк. Секретаріят провінційного уряду Онтаріо повідомив письмом з дня 22-го липня 1959 р. ч. 10. в книзі 914, що дня 30-го червня 1959 р. Наукове Товариство ім. Шевченка було зареєстроване (інкорпорейтед) як „нен профіт органайзейшен”. На підставі чarterу, К. НТШ має право організовувати і піддержувати досліди про Україну і східну Європу, організовувати в тій цілі наукові конференції, сесії і публічні дискусії та збори, має право створити архів і бібліотеку та піддержувати зв'язок між англо- і франкомовними та українськими науковцями в Канаді. Для цієї цілі має право збирати фонди, дотації і пожертви. Це м. ін. значить, що наші підприємства і професіоналісти, складаючи свої пожертви на видавничий фонд К. НТШ, можуть відтягати їх від доходового податку.

Після обговорення загальних справ, що заторкували ціле НТШ і його канадське автономне товариство, коротко з'ясую працю Канадського Наукового Товариства ім. Шевченка.

Рух членства

Від початку свого існування управа К. НТШ старалась приєднати нових членів, як дійсних науковців, так теж звичайних, що можуть стати дійсними членами, або цікавляться українськими науковими проблемами. Звернено увагу спеціально на молодших науковців, що були б „зміною варти”. Маємо також невелике число членів прихильників, що підпомагають діяльність Товариства.

- 1950 рік: дійсних членів — 12 (2 чужинці), звичайних членів — 40.
- 1951 рік: дійсн. чл. — 12 (прибув: митрополит Кир Германюк, помер: проф. В. Бригідер), звич. чл. — 49.
- 1952 рік: дійсн. чл. — 12, звич. чл. — 69 (вибуло 2, помер д-р Ю. Геник-Березовський).

- 1953 рік: дійсн. чл. — 13 (прибув проф. В. Іванис), звич. чл. — 79 (до Риму виїхав о. д-р Назарко).
- 1954 рік: дійсн. чл. — 14 (прибув д-р Ю. Русов), звич. чл. — 89 (один вибув, один переїхав до США).
- 1955 рік: дійсн. чл. — 15 (прибув проф. Сластиценко), звич. чл. — 90 (вибуло 2, помер д-р І. Велигорський), членів прихильників — 3.
- 1956 рік: дійсн. чл. — 15, звич. чл. — 98 (вибув 1, помер інж. М. Кос), чл. прих. — 3.
- 1957 рік: дійсн. чл. — 15, звич. чл. — 96 (вибув 1, виїхав до Риму 1, помер інж. М. Базилевський), чл. прих. — 4.
- 1958 рік: дійсн. чл. — 16 (прибув проф. д-р В. Ю. Кицілевський), звич. чл. — 104 (вибув 1, прибув сен. Вал, помер проф. Ст. Миколин, 1 став дійсним членом), чл. прих. — 5.

Під цю пору Канадське НТШ начислює: 16 дійсних членів (Секція Істор.-Філос. 4, Філолог. 6, Прир.-Мат.-Лікарська 6): 4 дійсних членів живе в Торонті, решта розпорощені по Канаді; 104 звичайних членів; 5 членів прихильників.

Найбільше звичайних членів живе в Торонті й околиці, бо — 58, потім в Едмонтоні й околиці — 23, в Оттаві — 15, а інших — 8 — розпорощені по Канаді.

Деякі дійсні члени не приступили до К. НТШ, а належали безпосередньо до секції. З них відійшли у вічність: проф. Д. Дорошенко, Л. Білецький і Т. К. Павличенко. Проф. д-р Я. Рудницький не належить до К. НТШ.

Організаційна робота

В часі від 1. 10. 1949 до 31. 12. 1953 рр. відбулося 56 засідань управи, а крім того 5 конференцій президії і 1 кореспонденційне засідання управи.

Від 1. 1. 1954 до 1. 10. 1959 рр. відбулося 68 засі-

дань, три конференції президії і 1 кореспонденційне засідання управи.

В часі існування Товариства відбуто 6 звичайних загальних зборів. Перші (основуючі) загальні збори були дня 1 жовтня 1951 р., і тоді обрано слідучу управу:

проф. д-р Є. Вертипорох — голова,
проф. д-р В. Бригідер — заступник,
д-р Іван Тесля — секретар,
інж. Омелян Тарнавський — скарбник,
проф. д-р Ярослав Пастернак — референт архіву і збірок,
д-р Іван Німчук — зв'язковий на Едмонтон,
дир. Іван Тиктор — зв'язковий на Вінніпег.

Контрольна комісія: Інж. Андрій Палій, д-р Юліян Геник-Березовський, інж. Роман Голод.

Другі звичайні загальні збори відбулися 3-го червня 1951 року. Голова — Є. Вертипорох, секретар — д-р М. Гута.

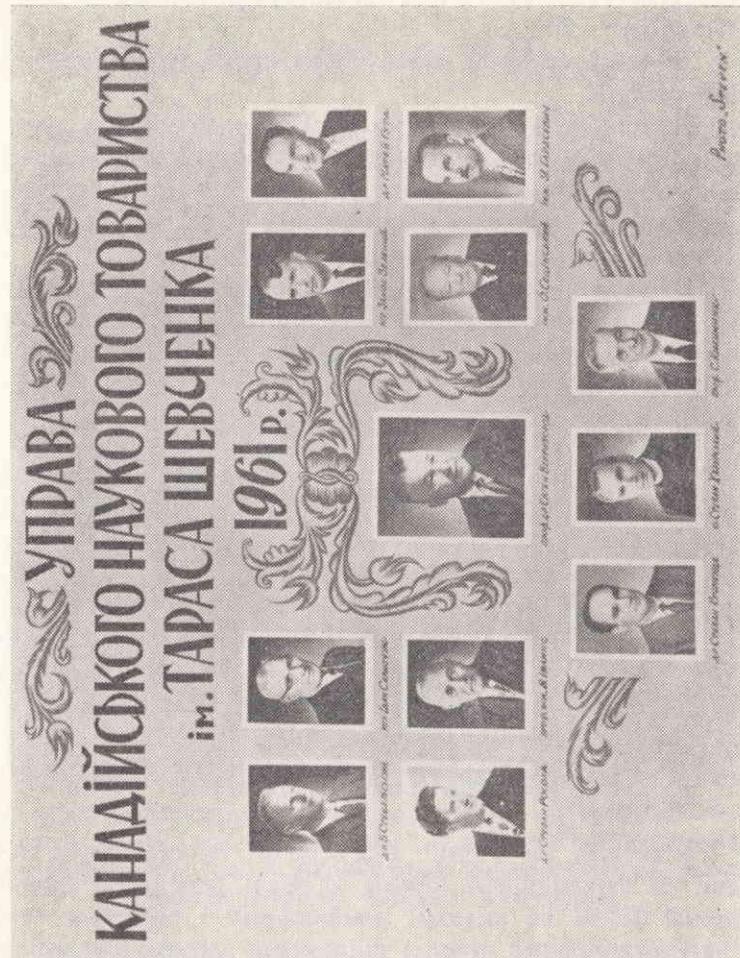
Треті звичайні загальні збори відбулися 29-го червня 1952 року. Голова — Є. Вертипорох, секретар — д-р М. Гута.

Четверті звичайні загальні збори відбулися дня 27. 2. 1955 р. Голова — Є. Вертипорох, секретар — д-р Іван Велигорський.

П'яті звичайні загальні збори відбулися 26. 5. 1957 року. Голова — Є. Вертипорох, секретар — д-р С. Росьоха.

Склад управи, що був обраний на шестих звичайних загальних зборах 7-го червня 1959 р. на дворічну каденцію:

Голова: проф. д-р Євген Вертипорох,
1-ий заст. голови: проф. інж. Василь Іванис,
2-ий заст. голови: інж. Осип Сецинський,
секретар: д-р Степан Росьоха, скарбник: інж. Ярослав Гарасевич, члени: д-р Матей Гута, мгр. Зенон Зелений, мгр. Іван Скрипчук і д-р Б. Стебельський.

Контрольна комісія: о. Степан Хабурський, проф. Степан Килимник, д-р Степан Кучменда; заступники: мігр. Василь Гультай і інж. Арсен Шумовський.

Делегат до Гол. Ради НТШ: проф. д-р Єфим Слатиненко.

Делегат до През. Ради КУК: проф. інж. Михайло Боровський.

Для зв'язку з членами розсилають бюллетені, повідомлення про наукові сесії і конференції. Перед кожними загальними зборами до усіх членів висилають докладні звідомлення з діяльності Т-ва за час даної каденції, що їх друковано на циклостилі.

Зв'язок з громадянством підтримувано за допомогою преси, для якої влаштовувано окремі пресові конференції. Щорічно на Шевченківській сесії голова Т-ва подавав докладний звіт з проробленої за рік праці, який звичайно був друкований в пресі.

Для зв'язку з членством і громадянством появилися, за редакцією д-ра Івана Теслі, а згодом д-ра Матея Гути, три циклостилеві випуски Бюллетеню КВ. НТШ (січень 1950, квітень 1951 і липень-серпень 1952), разом на 134 сторінки. Опісля вийшов друком, за редакцією д-ра Матея Гути, Четвертий Бюллетень (164 стор.) з матеріалами з IV. Наукової конференції, а П'ятий появився під назвою „Збірник матеріалів з V. Наукової Конференції НТШ Торонто” (192 стор.).

Осередки Канадського НТШ

З огляду на великі простори в Канаді, а тим самим на труднощі, з якими зв'язані особисті поїздки членів НТШ на наукові конференції і сесії, як теж для пожвавлення праці і діяльності членів, що жили в скupченнях в Едмонтоні і околиці, як теж в Оттаві, виникли Осередки Канадського НТШ. Осередки працюють на підставі правильника, схваленого управою К. НТШ. Членами осередків можуть бути члени това-

риства, що живуть в місці осередку, як теж в його околиці. Управа К. НТШ є незвичайно заинтересована в якнайбільшому пожвавленні праці осередків для добра цілого НТШ.

Осередок в Едмонтоні —

оформився заходами д-ра Івана Німчука. На основуших загальних зборах 3-го грудня 1955 р. обрано головою д-ра І. Німчука, секретарем д-р Степанію Жмуркевич. На других загальних зборах, 2-го червня

Сидять: інж. В. Мацьків — голова, о. проф. д-р В. Лаба — почеший голова, мігр. О. Масляник — секретар. Стоять: проф. д-р Б. Бондарків, інж. В. Кунда і проф. д-р О. Старчук — члени управи Осередку КНТШ в Едмонтоні.

1956 р., головою вибрано о. д-р проф. Василя Лабу, секретарем д-р Степанію Жмуркевич (по її виїзді секретарем став мігр. О. Масляник). — На третіх звичайних загальних зборах дня 21-го лютого 1959 р. вибрано

почесним головою осередку о. проф. д-ра Василя Лабу, головою інж. В. Мацькова, секретарем мгр-а Ол. Масляника, інж. В. Кунду — скарбником, проф. д-ра О. Старчука членом управи. Контрольна комісія: проф. Буцманюк, д-р М. Залеський і д-р А. Мартинюк. Стан членів: 2 дійсних, 25 звичайних. Осередок виявляє дуже живу і всесторонню діяльність.

Осередок в Оттаві —

постав 30-го вересня 1957 р. На перших (основуючих) загальних зборах вибрано головою проф. д-ра В. Ю. Кисілевського, заступником д-ра Івана Теслю, секретарем і скарбником інж. З. Янковського. Всіх членів 7, в тім 2 дійсні, 5 звичайних.

Плянується створити Осередок К. НТШ в Монреалі.

Наукова діяльність

Перша наукова конференція відбулася 3-го вересня 1950 р. і на ній 16 доповідачів прочитали 17 доповідей.

Друга конференція була 2-го і 3-го вересня 1951 р. Взяло участь 19 авторів з 22 доповідями. Резюме видруковано в Бюлетені ч. 1 (3).

Третя конференція мала місце 31-го серпня і 1-го вересня 1952 р. з участю 20 авторів, які виступали з 23 доповідями.

Четверта конференція відбулася 5-го і 6-го вересня 1953 р. і на ній виступало 22 доповідачів з 24 доповідями.

П'ята конференція була в днях 9-го і 10-го жовтня 1954 р. за участю 21 доповідачів, що прочитали 29 доповідей.

Шоста конференція мала місце дня 8-го, 9-го і

10-го жовтня 1955 р. На ній 29 доповідачів прочитали 35 доповідей.

Сьома конференція мала місце 12-го і 13-го жовтня 1957 р., на ній виступало 12 доповідачів з 13 доповідями.

Восьма конференція відбулася 11-го і 12-го жовтня 1958 р. 18 доповідачів прочитали 20 доповідей.

Разом на усіх наукових конференціях К. НТШ виступило 157 авторів, що прочитали 183 доповіді.

В Монреалі відбулося 2 наукові конференції Кан. НТШ, в приміщеннях Французького Католицького Університету, головно заходами бл. п. інж. М. Базилевського.

Перша відбулася 27-го і 28-го лютого 1954 р. за участю 9 авторів, які прочитали 10 доповідей.

Друга конференція мала місце 23-го і 24-го квітня 1955 р. за участю 11 авторів, що виголосили 13 доповідей.

Разом на конференціях в Монреалю виступало 20 авторів, що прочитали 23 доповіді.

Осередок К. НТШ в Едмонтоні відбув дві наукові конференції.

Перша мала місце 18-го і 19-го лютого 1956 р., на якій 6 авторів прочитало 6 доповідей. Друга конференція відбулася 30-го листопада 1958 р., трьох доповідачів виголосили 3 доповіді. Разом на конференціях в Едмонтоні прочитано 9 доповідей.

На усіх конференціях виступило 186 авторів з 215 доповідями.

Крім наукових конференцій відбувалися наукові сесії, присвячені творчості видатних українських письменників чи громадян, як теж в цілі відзначення важливих роковин.

На першому місці треба відмітити наукові сесії, присвячені пам'яті Патрона Товариства. Від 1954 р. голова К. НТШ здавав публічно звіт з діяльності Товариства та подавав проект дальшої праці.

Наукові Шевченківські сесії

Перша відбулася 18-го березня 1951 р. з п'ятьма доповідями з Шевченківської тематики. Виголошено 5 рефератів.

Друга мала місце 30-го березня 1952 р. і на ній прочитано 5 доповідей.

На третьій сесії, що відбулася 29-го березня 1953 р., прочитано 5 доповідей.

На четвертій сесії, дня 28-го березня 1954 р. прочитано, крім звіту голови, три доповіді.

П'ята сесія відбулася 13-го березня 1955 р. з двома доповідями.

Шоста сесія, дня 25-го березня 1956, мала дві доповіді.

На сьомій сесії, що відбулася 24-го березня 1957 р., прочитано 4 доповіді.

Восьма сесія відбулася 16-го березня 1958 р. з трьома рефератами.

На всіх наукових Шевченківських сесіях виступало 29 доповідачів з 29 рефератами.

Наукові сесії, призначені визначним українським громадянам, що відбулися у Торонті:

Вечір, присвячений творчості Богдана Лепкого, відбувся 15-го жовтня 1951 р. і на ньому виголошено 4 доповіді.

На сесії, присвяченій постаті Івана Франка, що відбулася 25-го жовтня 1951 р., прочитано 5 доповідей.

Сесія, присвячена пам'яті Митрополита Андрея Шептицького, відбулася 5-го грудня 1954 р., і 23-го січня 1955 р. На ній виголошено 8 рефератів.

На сесії, призначенній постаті Івана Франка, 28-го жовтня 1956 р., прочитано 4 доповіді.

В Едмонтоні влаштував Осередок К. НТШ Франківську сесію дня 7-го жовтня 1956 р., на якій виголошено 3 доповіді.

Заходами Осередку К. НТШ в Едмонтоні відбула-

ся 27-го вересня 1959 р. прилюдна наукова сесія, присвячена Мазепинським роковинам. Було виголошено 3 доповіді.

Сесії призначені для підкреслення важливих подій:

Дня 14-го лютого 1954 р. відбулася в Торонті сесія для відзначення 700-ліття Львова та коронації Данила, на якій виголошено 8 доповідей.

Сесії з іншою проблематикою:

Сесія призначена проблемі Чорного моря відбулась 21-го червня 1953 р. в Торонті з двома доповідями.

Сесії з технічною проблематикою відбувалися спільно з Українським Технічним Товариством.

В Торонті відбулася Технічна сесія дня 13-го червня 1954 р. з 7 доповідями.

В Едмонтоні мала місце Технічна сесія дня 28-го квітня 1957 р. і на ній виголошено 3 доповіді.

Крім цього відбулися у Торонті спеціальні конференції, на яких один доповідач виголошував довший реферат на спеціальну тему. Одна була в 1954 р., одна в 1955 р., чотири в 1956 р., а дві в 1958 р. Разом 8.

Таким чином, старанням Канадського НТШ і його осередків разом відбулося на усіх конференціях і сесіях 300 наукових доповідей.

Слід нарешті відзначити, що наукова праця провадилася в окремій Комісії канадознавства, яку створено 10 листопада 1951 р. Очолив комісію її ініціатор д-р Іван Тесля. Завданням комісії є „плянувати, організувати, координувати та провадити працю над всеобщим вивченням української громади в Канаді, з метою служити так своїм, як і чужинцям, вірними інформаціями про життя, працю, досягнення і змагання як українського народу взагалі, так і його канадської вітчизни зокрема”. — Заслугою цієї комісії було зорганізування доповідей з проблематики канадознавства на наукових конференціях. І так на п'ятій конференції прочитано 5 рефератів, на шостій 4, на сьомій 2, на восьмій одну, разом 13 доповідей. К. НТШ плянує видати

з нагоди 10-річчя праці окремий збірник, присвячений проблематиці канадознавства, під редакцією д-ра М. Гути.

Від двох років працює Осередок К. НТШ в Оттаві, який, за ініціативою д-ра Івана Теслі, зайнявся головно опрацюванням гасла „Канада” до Енциклопедії Українознавства II, яке вже закінчено, і воно незадовго появиться в однім з зошитів ЕУ.

Канадське НТШ улаштовувало теж спеціальні святкові вечори, присвячені науковій діяльності своїх членів.

Дня 17-го грудня 1955 р. відбувся, заходами К. НТШ і Українського Православного Братства св. Володимира в Торонті, святковий вечір, присвячений 40-літтю наукової і громадської праці проф. інж. Василя Іваниса (3 доповідачі).

Дня 22-го грудня 1957 р. відбувся ювілейний вечір проф. Євгена Онацького з нагоди його 45-літньої наукової і суспільно-громадської праці (5 доповідачів).

Дня 6-го грудня 1958 р. влаштував ювілейний комітет К. НТШ ювілейний вечір в честь проф. д-ра Євгена Вертипороха для відзначення його 30-ліття наукової праці і 60-ліття життя (3 доповідачі).

Едмонтонський Осередок К. НТШ улаштував спільно з УВАН-ом дня 15-го червня 1958 р. наукову сесію в 70-ліття з дня народження о. проф. д-ра Василя Лаби для відзначення його наукової і душпастирської діяльності (5 доповідачів).

Зустрічі визначних гостей з громадянством

Дня 14-го жовтня 1957 р., заходами К. НТШ і Об'єднання Українських Педагогів на Канаду, відбулася зустріч з проф. д-р Володимиром Кубійовичем, головою Е. НТШ, і головним редактором ЕУ. II та ген. секретарем Г.Р. НТШ (5 промовців і доповідь гостя).

Дня 21-го травня 1958 р. зустріч з проф. д-ром Юрієм Бойком (Блохін), головою Незалежної Асоціації Советознавства у Мюнхені. Він виголосив окрему доповідь.

Дня 18-го грудня 1958 р., заходами К. НТШ і ОУП на Канаду, відбулася зустріч з проф. д-ром Іваном Мірчуком, ректором Українського Вільного Університету в Мюнхені (4 промовці і доповідь гостя).

Дня 8-го жовтня 1959 р. відбулася зустріч з інж. Дмитром Андрієвським, головою Українського Клубу Журналістів у Мюнхені. Гость мав окрему доповідь.

Дня 17-го жовтня 1959 р., заходами К. НТШ і ОУПК, відбулася зустріч з проф. Віктором Доманицьким, кол. ректором УТГІ. Присутні заслухали його доповідь.

Жалібні збори К. НТШ, присвячені його померлим членам:

1. 6. 1952. — присвячені пам'яті бл. п. проф. д-р З. Кузелі, голови НТШ,
26. 10. 1952. — присвячені пам'яті бл. п. проф. д-р В. Бригідера,
16. 2. 1953. — присвячені пам'яті бл. п. д-р Юліяна Геника-Березовського,
10. 5. 1953. — присвячені пам'яті бл. п. проф. Б. Іваницького,
27. 11. 1955. — присвячені пам'яті бл. п. проф. д-р І. Велигорського.

Наукова популяризаційна робота

На початку існування Товариства члени НТШ давали доповіді на т. зв. академічних вечорах і виїздили поза Торонто з доповідями. В зимових сезонах 1950/51 до 1955/56 прочитано 45 доповідей, не вчисляючи сюди виступів членів Т-ва, що їх запрошували з доповідями інші товариства. Після 1956 р. Управа Т-ва рішила за-

лишити влаштування популярно-наукових доповідей іншим товариствам, а саме К. НТШ влаштовувало далі лише наукові сесії, згл. конференції.

Допомога Централі, а потім Європейському НТШ (ЕУ)

Канадське НТШ не розпоряджає грошовими засобами, бо впливи з членських вкладок чи з пожертв є незначні. Мимо того, доки існувала Централь НТШ в Європі, і заки утворено Г.Р. НТШ, Кан. НТШ зі своїх скромних засобів жертвувало Централі приблизно 2.000 доларів. Пізніше, після домовлення з Евр. НТШ, що переводить збірки на терені Канади на ЕУ, великі фонди відпливають з Канади на ту ціль. Тому збірки на К. НТШ є малі, бо жертводавці на Енц. Укр. думаютъ, що жертвуючи на ЕУ, на Сарсель або на Е. НТШ, жертвують на ціле НТШ і на його братні Товариства. Тут підкреслюю, що ці збірки йдуть виключно на призначену ціль, а К. НТШ нічого з того не дістает. Тому самозрозуміло, що власне К. НТШ, що має вже свій чартер як недоходове товариство, буде влаштовувати збірки на видавничі цілі, бо видавання наукових публікацій це найважливіше завдання Наукового Т-ва. Як я вже підкреслив, К. НТШ дотепер ішло з поміччю Е. НТШ, що видає ЕУ, на що йдуть з терену Канади значні фонди.

Видавничі справи

Як вже згадано, з'явилися три циклостилеві Бюлетені: Ч. 1 (1), ч. 1 (2), ч. 1 (3), а потім друком Бюлетень ч. 1 (4) на 164 сторінки друку, що має статті 16 авторів. Бюлетень ч. 1 (5) з'явився під назвою „Збірник матеріалів з V-тої Наукової конференції К. НТШ” зі статтями 15 авторів. Числа 1 і 2 редактував д-р І. Тесля, числа 3, 4, 5 з'явилися під редакцією д-ра Ма-

тея Гути. В 1958 р. з'явився в англійській мові як Бюлетень 1 (6) зміст великого твору проф. д-р Єфима Сластиценка п. н.: „The Distribution of Freshwater Fishes in The Provinces and Main Water Basins of Canada”. Бюлетені розіслано до членів і братніх НТШ та бібліотек у світі.

Видавнича діяльність К. НТШ є незначна, поперше з причини браку відповідних фондів, бо Товариство у Канаді не одержувало грошових допомог, як це є і було з Європ. чи Амер. НТШ. Другою причиною був факт, що Кан. НТШ не переводило досі на своєму терені більших збірок на видавничі цілі, залишаючи збіркові акції серед громадянства на видання ЕУ. 2. і утримання Осередку НТШ в Сарселі, де є осідок Європейського НТШ. Безперечно, що, починаючи з ювілейного року, К. НТШ плянує розгорнути видавничу діяльність.

Наукові колекції і архів К. НТШ зложені у відповідному приміщенні, однак ще не упорядковані. Ними завідує мігр. Іван Скрипчук. Архів нараховує понад 4.000 чисел. На цьому місці Управа К. НТШ складає шире спасиби жертводавцям.

Eugene Wertyporoch

President of the Shevchenko Scientific Society in Canada

SURVEY OF A DECADE OF WORK OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN CANADA

(Summary)

The immigrants who arrived in Canada in 1947-49, after the World War II, included a considerable number of Ukrainian scholars and scientists, some of who were members of the original Shevchenko Scientific Society in Lviv, Western Ukraine. In view of the fact that the Russian authorities, who occupied the Ukraine, have made it impossible for the Ukrainian scientists to carry on free scientific research these new refugees took it

upon themselves to continue their work abroad. For that purpose in May 1949 a special committee was organized in Toronto to establish a Canadian branch of the Shevchenko Scientific Society. In October 1949 a general meeting was called which approved a new charter and elected the first executive. The main object of the new organization was primarily to cultivate historical studies in a free atmosphere, unhampered by Russian efforts to distort historical truth about the Ukraine; to preserve Ukrainian cultural traditions; to represent the Ukrainian research work, and its achievements in the countries of the free world; and to collect informative material dealing with the cultural and material contributions of the Ukrainian immigrants to the general development of Canada. A special stress was placed on organizing scientific conferences and special sessions, dedicated to leading personalities of Ukrainian history and literature and the important historical events. In connection with the recent celebrations to mark the 100th anniversary of the death of Taras Shevchenko, the great champion of Ukrainian freedom and patron of the society, special meetings were organized dedicated to his creative work.

As the time went on and the post war conditions became more stabilized, in 1954 and 1955 there was a consolidation of the various branches of the society, which had sprung up in various countries where Ukrainians had emigrated. Based on the a new charter — established by mutual consent — autonomous branches of the Shevchenko society were established, each bearing the name of its country: Canadian, American, Australian, European, quite independent, but all inspired by the same idea of free scientific research. Their unity is being preserved by a Supreme Council consisting of the presidents of these autonomous branches, the heads of the three main scientific sections of the society and special delegates. These three sections, covering historical, philosophical, linguistic, biological, mathematical and medical research, are common to all branches of the Shevchenko society. A special agreement regulates the co-operation between the Canadian Shevchenko Scientific Society and the Canadian branch of the Free Ukrainian Academy of Sciences, which has offices in Winnipeg and headquarters in New York.

In 1955 the Canadian and the American branch of the society established closer co-operation and issued a common declaration, stating, that they would co-operate only with those other scientific bodies and organizations which recognize "a priori" the sovereignty of the Ukraine. In 1959 the Canadian branch

of the society obtained a charter from the province of Ontario as a "non-profit organization". This entitles it to carry on scientific research concerning the Ukraine and Eastern Europe, to hold scientific conferences, sessions and public discussions; to publish books and periodicals, organize archives and libraries, collect funds and donations and maintain relations with other scientific bodies and individual scientists. Two new centers of the Canadian society have been established in Edmonton and Ottawa.

In the time between 1949 and 1959 six annual meetings were held to elect new executives of the society, and each time Dr. Wertyporoch was re-elected president. During that time eight scientific conferences have taken place in Toronto (157 authors reading 183 papers), two conferences in Edmonton (9 authors with 9 lectures), and two conferences in Montreal (20 authors — 23 papers). Apart from these meeting scientific sessions were held in Toronto and Edmonton. Among them 29 were dedicated to Taras Shevchenko, plus five dedicated to Ivan Franko, Hetman Ivan Mazeppa, Bohdan Lepky and the Metropolitan archbishop Count Andrew Sheptycky. Technical sessions were held in Toronto and Edmonton and special sessions were organized to mark certain historical events and to discuss the problems of the Black Sea. Altogether the number of lectures, delivered in that period of time, amounted to 300.

A special Canadian committee, established in 1951 and headed by Dr. Ivan Tesla of Ottawa, has been studying the life of Ukrainian communities in Canada and their role and achievements in the general development of our Dominion.

The Canadian society has published five Bulletins containing the most important papers delivered by its members. The fifth, which includes lectures by 15 authors, bears the name "Symposium of Materials of the 5th Scientific Conference of the Shevchenko Scientific Society in Canada".

At the conclusion of the first decade of its work the Shevchenko Scientific Society in Canada numbered 16 full members, 104 ordinary and 5 supporting members. It maintains its archives in Toronto and has a library consisting of 4,000 volumes and documents.

ШЕВЧЕНКОВІ БАЛЯДИ

Баляди, специфічний літературний жанр, витворений епохою романтизму, має джерело в народній творчості і своїми початками сягає в середньовіччя, до народної поезії італійських, романських, еспанських, британських і скандінавських племен-народів, у яких витворився рід народної пісні, складеної до танку й розваги. Назву для неї взято з італійської мови: *ballare* — *ballata*. За словами німецьких дослідників Йогана Гердера і братів Якова та Вільгельма Гріммів зміст таких пісень, творених народом (*das dichtende Volk*) виходив у нього, т. зн. у творчих одиниць, з глибини душі і подавав веселий настроєвий зміст, деколи історично-побутовий, забарвлений драматичним елементом.¹⁾ В англійського, німецького, скандінавських і західнослов'янських народів пісні такі мали строфічну римовану форму. В еспанського народу вони мали форму асонанци з восьмикладовою нестрофічною основою. У південних слов'ян і росіян такі пісні не строфічні та звичайно неримовані. В українській усній словесності такі твори мають вільний, неримований вірш. Цей рід середньовічної народної поезії західноєвропейські й американські дослідники називають звичайно традиційною балядою, тому що збережена вона й дохована до наших часів усним переданням.²⁾

Вже в ранньому середньовіччю веселий, погідний настрій і зміст пісні-баляди заступали поважним, нарративним, що деколи нагадував гимни, а то й сумо-

¹⁾ Oskar Walzel. Deutsche Romantik, 1923-26. Т. I, стор. 186.

²⁾ Encyclopedia Americana, Т. III, 94-98.

витим змістом із картинами страхіт та співдіючими з ними елементами бурхливої, грізної природи. Саме такі картини були тлом для незвичайних подій, у яких часто появляється світ духов, примар, напр. мертвяк-наречений, рибалка, що його заманює русалка в водну глибінь і топить, грішник, пірваний чортом після смерті, упир, що встає з гробу й непокоїть людей тощо.³⁾

На основі такого типу народної творчості та на основі народних переказів постає в ранній епосі романтизму баляди, поетичний твір з сюжетом, основаним на якісь фантастичній, грізній, несамовитій події, овіяній імлою загадковості, а навіть містицизму. Названо її штучною, мистецькою балядою (*art ballad*) в англійському літературознавстві, тому що писали її такі знані поети як Вальтер Скотт, Вордсворт, Теннісон, Свінберн і ін. Відрізняли її, а навіть протиставили народній баляді, на несправедливу думку літературних критиків, як менше вартісній щодо опрацювання мотивів і поетичної форми. Та саме англійський поет Персі видав у 1765 р. збірку старих англійських народних баляд п. з. "Reliques of Ancient English Poetry", в 1765 р., без огляду на те, чи всі ці баляди були оригінальні, і доказав вартість народної пісенної творчості.⁴⁾

Набравши характеру казкових дій у ранній епосі романтизму і спопуляризована саме поетом Персі, баляди стала улюбленим жанром романтичної поезії, як нова, невідома класицизму форма, що сполучає елементи епосу (оповідання), лірики (вислови почувань) і драми (діялогізована мова). Розвинулася вона в усіх літературах Європи та Америки. Тут слід згадати таких авторів баляд, як вище поданий Персі, далі Мекферсон, Бюргер, Гердер, Гете, Шіллер, Улянд, Жуков-

³⁾ Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. I, 86 Париж — Нью-Йорк 1955.

⁴⁾ Encyclopedia Americana, Т. III, 95-98.

ський, Немцевич, Міцкевич, Артемовський-Гулак, Шевченко й ін.⁵⁾

Без огляду на те, що західноєвропейська, головно англійська, а також американська літературна критика приймає три роди баляд в їхньому літературному розвитку, а це: 1) традиційні, тобто народні, примітивні (Шіллер: „наївні”), 2) літературні тобто мистецькі, 3) штучні, т. з. списувані і компоновані професійними ритмачами (віршоробами) і друковані в малих книжечках або на аркушах у формі афішів та ілюстровані дереворитами, підхід до поділу баляд може бути ще інший. Саме йдеться тут про баляди написані великими поетами доби романтизму, які не погорджували народніми балядовими мотивами, а опрацьовували їх у мистецький спосіб. З огляду на тон і спосіб виведення й оформлення балядного сюжету поділяється їх на дві групи: Старшу (ранішу) з представленим у ній ірреальним світом серед бурхливих дій природи. При тому світ ірреальний сильніший, могутніший, панує над світом реальним та, виконуючи роль ментора, повчає або й карає людей світу дійсного за їхні проступки проти одвічних законів природи, етики й моралі, супротив людей розуму — в обороні людей чуттєвих і мрійників. Бурхлива, грізна природа і поява на її тлі ірреального світу та, звичайно сполучена з цим покара й поука за проступки, є панівною рисою цього типу баляди. Поет сповняє читача грозою, сильними емоціями, щоб удокументувати мотив провини і кари — покути за неї.

Другий тип баляди, молодший, що теж руководиться надприродністю дій, потрібних для виявлення провини й виконання покути, рідше кари, не послуговується картинами грізної природи і появою ірреаль-

⁵⁾ Порівн. важливіші видання баляд: T. J. Child. English and Scottish Popular Ballads. Boston, 1882-98. W. J. Entwhistle: European Balladry. Oxford, 1939. J. G. Herder: Stimmen der Völker in den Liedern. Berlin 1779. (2 т.)

ного світу. Потрясаючим чинником, що приводить до свідомості провини і потреби відкупуття покути або тільки до поправи, є сама людська душа і вдача, сила почувань, віра, дія молитви. Оба роди баляд діяли на уяву читача, викликували сильні враження і емоції, побуджували до глибоких переживань, повчали, а нераз і спонукували читача до поправи в щоденному житті, до перебудови характеру. Тому й багато поетів епохи романтизму за любки писали баляди, що в деякій мірі сповняли ролю байок і сатир епохи раціоналізму, зв'язаного з літературною псевдоклясию.

У своїй ранній творчості Шевченко теж піддався манері писання баляд, під впливом головно Жуковського, Пушкіна і Міцкевича. Напевно знав він також баляди, хоч би тільки в перекладах, західноєвропейських, німецьких та англійських поетів.

З усіх вісімох Шевченкових баляд п'ять перших — „Причинна” (1838), „Тополя” (1840), „Утоплена” (1841), „Лілея” (1846), „Русалка” (1846) написані в першій фазі його творчості, на волі; дві наступні „Калина” („Чого ти ходиш на могилу?” — 1847) і „За байраком байрак” (1847) написані в Петербурзі під час слідчого арешту, в цитаделі, а восьма „Коло гаю в чистім полі” (1848) вже на засланні.⁶⁾ Канадсько-англійський перекладач Шевченкових поезій А. Дж. Гантер зачисляє до баляд, на основі американських літературних положень, м. і. поеми „Чернець”, „Гамалія” і „Тарасова ніч”.

Хоч Шевченко опрацьовує загально романтичні сюжети, його баляди мають куди інший характер ніж західноєвропейські. У нього, самозрозуміло, чисто український колорит із історичним або сучасним побу-

⁶⁾ Дмитро Чижевський: Історія української літератури. Нью-Йорк 1956; стор. 436.

⁷⁾ The Kobzar of the Ukraine. Being Selected Poems of Taras Shevchenko. Done into English Verse with Biographical Fragments by Alexander Jardine Hunter. Winnipeg, Man. 1922. Стор. 16.

товим підложжям. Не тільки український краєвид-сценарія, не тільки українська минула чи сучасна подія на тлі свого побуту, але також спосіб представлення обох світів, головно ірреального, відмінні від інших європейських поетів. Світ ірреальний у Шевченка — це в першу чергу русалки, утоплені або нехрещені дівчата, що за народнім повір'ям живуть у воді і виходять звідтіля вночі, щоб погрітися до місяця та щоб заманювати до себе живих людей. Їх демонічний характер — це бажання залоскотати на смерть живу людину й утопити її. Це жадоба пімсти за будь то заподіяну їм кривду, за зведення їх, невинних, зі світу, позбавлення їх радощів і повноти туземного життя.

І так у першій Шевченковій баляді „Причинна” русалки заманюють до себе заворожену, причинну, люнатичку, дівчину, залоскочують її і топлять у хвилях Дніпра, а опісля викидають її на берег, щоб діло їхньої пімсти побачив козак, милив цієї дівчини, який саме повертається з походу. Наслідок пімсти русалок — самогубство козака. Ще жахливіша трагедія відбувається у баляді „Утоплена”, написана поетом на основі народніх балядових пісень та переказів. Завидуючи вроди своїй донощі, нелюдська мати заманює її до ставу й топить. Дівчина стає русалкою, а мати, що теж тоне, відъмою. Крім того довершує самогубство і стає упиром рибалка, що видобув утоплену дівчину з глибин ставу. — Не менш трагічна подія в баляді „Русалка”. Нещасна, зведені паном дівчина топить свою доною в хвилях Дніпра. Русалка — втоплена доночка мститься на матері. Демонічний світ русалок покарав матір-дівчину за її особисте бажання пімсти. Глибока етичність українського простолюддя не допускає ідеї особистої пімсти. Для поета, що виніс із дому глибоко вкорінені засади моралі й етичності, думка про пімсту немислима.

В інший спосіб представив поет спосіб перестороги й покарання дівчат — двох сестер, що полюбили з

взаємністю того самого козака. Козак згинув від даної йому сестрами отрути. Самі ж сестри перемінилися в тополі, які стоять самотні серед поля, трепетливі і перестерігають людей не мститися. І тут Шевченко підкреслив глибоко вкорінений у народі етос. Як ці тополі наповнюють жахом прохожих людей, так ще більшим жахом проймає людей поява козака, що примарою, мов упир, виходить уночі з могили і дорікає гетьманові запродання ним християн у руки турків. Не менш жахливі нарікання козака на братовбивчі бої. Поява примари-козака, якого земля не приймає після смерти, це страшне моменто й кара за незгідливість народу та самолюбство його провідників. Написана ця балада у петербурзькій цитаделі є теж і особистою рефлексією поета про брак братолюбія серед свого рідного народу.

Три баляди „Тополя”, „Калина” і „Лілея” виведені поетом іншим стилем, без елементу демонічності. Вони належать до другого типу баляд. Ірреальний світ, покликаний перестерегти, повчити, чи навіть покарати злих людей, перемінює в тополю дівчину, яку мати силує вийти заміж за нелюба („за старого, багатого”...). Знову ж природа милосердиться над нещасною дівчиною, що садить калину на могилі милого і три роки ходить на неї поливати її слізами. Вірність милому і після його смерти, піклування його могилою є також доказом глибоких почувань і етичності українського народу. За те винагорода дівчині — смерть на могилі під калиною, що є тут символом вірності. Також мати — природа милосердиться над знеславленою паном дівчиною і її матір’ю та винагороджує цю покинуту, висміяну та погорджувану людьми дівчину — переміняє її в лілею; ніжний білий квіт, символ невинності.

В цих баладах переміна людини в рослини відбувається без акомпаньаменту демонічності і бурхливої природи. Невинно перемінені дівчата пострадали вже за життя і за це дістали нагороду. Ці Шевченкові ба-

ляди нагадують своїм жанром Шіллерові баляди: „Die Buergschaft”, „Die Kraniche des Ibykus” та Міцкевичеву „Powrot taty”.

Оці балядові сюжети, з формою довших або коротших розповідей, переплутаних монологами і діялогами та ліричними вставками поета, опрацьовані Шевченком за двома стилями балядної манери — демонічності і спокою, сполученими з таємничістю. Як перший стиль є виразником романтичного з'ясування віри в позагробове життя, основане на демонології, так другий підкреслює надприродність, сполучену з християнським елементом сили молитви, а також сполучену з глибокими почуваннями, дарма, що й тут виступає вірування в силу чарів, переміну людини в рослину. Крім того в обох типах баляд поет, згідно з принципами романтики, сполучує християнські мотиви з поганськими, як напр. християнський похорон самогубників у „Причинні”. Шевченко оформлює баляди на основі власних зasad етики й естетики, базованих на українській народній творчості. При тому поет сполучив в одне мистецтво слова, барви й тону (музики). Але, йдучи за загальноприйнятою балядною манерою, креслить він романтичні картини природи.

Признаки першого типу баляд, в якому ірреальний світ появляється на тлі страхітливих явищ природи, представлені і найкраще виведені в першій Шевченковій баляді „Причинна”. Написав її поет у Петербурзі ще не на волі під час одної місячної ночі в Літньому саді 1838 р.⁸⁾) словнений туги за рідною землею. Вже на вступі спостерігаємо, вправді гіперболічну, картину бурі на Дніпрі:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилі підніма...

⁸⁾ Павло Зайцев: Життя Тараса Шевченка. Нью-Йорк, Париж, Мюнхен. 1955. Стор. 63-4.

В наступних чотирьох рядках накреслена мистецька картина місячної ночі, прикметна романтичному стилеві:

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потапав.

А за цим акустичні враження: переклики сичів і скрип розгойданого ясена:

Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались
Та ясень раз-у-раз скрипів.

Саму ж появу русалок, демонічного елементу, описує поет короткими, здебільша звуконаслідувальними словами:

Аж гульк!... з Дніпра повиринали
Малії діти, сміючись...

Рух і жвавість та настрої русалок передає поет словами:

Ух! ух!
Солом'янний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрешчену положила.
Місяченку!
Голубоньку!
Ходи до нас вечеряти,...

Мистецьку вартість цих атрибутів у Шевченковому виконанні цієї балади з'ясовує як найкраще Богдан Лепкий, сам поет: „Тема й форма, музичний і пластичний елемент, оповідання й чуття, драматична вставка танку русалок — усе так органічно сплетене в цілісті, так майстерно збудоване, що читач і критик стає розоружений тим поетичним дивом, тою незвичайною і небувалою красою.”

⁹⁾ Повне видання творів Тараса Шевченка під редакцією Богдана Лепкого. Київ - Лейпциг (1920). Українська Накладня. Т. I, 27.

Натомість у „Русальці” аж дивує читача спокійна дія, а тільки сам акт утоплення матері русалки робить враження руху й гомону:

Вискочили, регочучи,
Дніпрові дівчата,
Та до неї, ухопили,
Та їй ну лоскотати!
„Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо це моя мати!”
Сестри раді, що піймали,
Грались, лоскотали,
Поки в вершку не запхали,
Та їй зареготались...

Щоб викликати настрій і враження страху перед чимсь демонічним і передати таємницість дій в природі, маює Шевченко звуконаслідувальними словами шум очерету серед нічної тиші:

Хто се, хто се по цім боці
Чеше косу, Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?

Діючими особами є тут персоніфіковані вітер та осока. Вони тихі, спокійні. Тому їх викликають відповідний настрій. Не бурхлива природа, не демонічні голоси, а тихі тони, повні таємничості, гармонізують із описом таємничості ставу:

З того часу ставок чистий
Заріс осокою;
Не купаються дівчата,
Обходять горою.

Так само поява утоплених відбувається тихо, спокійно, без гомону й шуму. І саме цей спокій ще більше діє на читача.¹⁰⁾

Появу козака-примари представляє поет простим, епічним стилем:

Із могили козак
Встає сивий, похилий...

¹⁰⁾ Dr. Alfred Jensen: Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben. Wien 1916. Стор. 47.

Епітети сивий, похилий викликають могильний настрій, спогади про давнину:

Іде в степ, а йдучи,
Співа, сумно співає.

Прислівник сумно викликає поважний, жалібний і таємничий настрій. Біль і горе козака передані словами:

Тяжко плакав, ридав, ...
А при тому музичний акомпаньємент:

Сині хвили голосили...

Настрій грози і смутку змагається ще більше, коли під спів третіх півнів зникає козак:

Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

Вже в деяких вище згаданих баллядах впровадив поет мистецькі засоби викликання настрою тихими, майже безрушними картинами природи. Ще сильніше і більш ефектовно робить він це в таких баллядах, як „Тополя”, „Коло гаю” і „Калина”. В „Тополі”, за словами Богдана Лепкого найкращій українській баляді, по-мистецькому викінченій і гармонійно скомпонованій, немов Овідієва поема метаморфоз про Філімона і Бавкіду, викликає Шевченко проймаючий жахом настрій якоїсь таємничості і загадковості і рівночасно грози за допомогою зовсім спокійних картин природи. Самотня тополя серед степу, що в народній творчості послужила сюжетом про переміну дівчини в дерево (тополю) в наслідок закляття або чарів, викликає настрій суму, таємничості, страху самотності. Тут простий опис:

По діброві вітер вис,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу.

На вид самотньої тополі прохожі люди дізнають різних вражень:

Чумак іде, подивиться,
Та їй голову схилиць;

Чабан вранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивиться — серце нис:
Кругом ні билини!
Одна — одна, як сирота
На чужині гине!

Поодинокими словами або короткими реченнями малює поет дві тополі, що стали з двох сестер-чарівниць:

Коло гаю, в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високії
Одна одну хилить.
І без вітру гойдаються
Мов борються в полі.
Ото сестри чарівниці —
Отії тополі.

Трьома рядками, тут четвертим, п'ятим і шостим у цій цитаті, накреслив поет трагедію зраджених дівчат, грозу ситуації та кару за пімсту.

У третій баляді природа діє в інший спосіб, ніж світ ірреальний. Переміна дівчини в рослину (тут лілею) відбувається серед зовсім спокійних обставин. Винагорода за вірність у любові або за кривду моральну — це балядовий мотив, як і в двох попередніх балядах другого типу. Не демонізм, не буйна природа й таємничі обставини для появи чогось надприродного, а спокій, маєстатичність, романтичне заглиблення в собі, надприродне очищеннє з поневільного гріха — це винагорода за пониження, за спричинення любовних страждань.

Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині, —
Цвітом білим, як сніг білий
Гай розвеселила.
(„Лілея“ II)

Погляд на Шевченкові баляди веде до висновку, що Шевченко, як романтик, дав дань своїй літератур-

ній епосі саме цим, романтизмові притаманним жанром. Його балядові мотиви взяті з української народньої пісенної і легендарно-переказової творчості. Поет не шукає незвичайно сильних емоційних ефектів, не захоплюється вірою в чари, демонічністю, а більше вірити у силу неписаних людських законів, представлених народом у мітичний, легендарний, а то й апокрифічний спосіб. Його спокійний тон розповіді, зразкований на народній творчості, але точний і мистецький спосіб описування чи представлення подій, передавання почувань і настроїв, його ліричні вставки, а також вокально-музичні нотки надають його балядам специфічний характер, український не інтернаціональний. Поетична форма Шевченкових баляд підходить під лад народньої пісні, простої, нескомплікованої, але широї у вислові, глибокої змістом і повчальної. Шевченкові баляди — це один із важливіших літературних жанрів в українській романтичній поезії, що теж вплинув на творчість його сучасників і послідовників. Коли ж порівняти баляди нашого поета з такими ж творами поетів інших народів, Шевченко стоїть нарівні з ними, але й відрізняється від них оригінальністю обрічки сюжету й форми деяких, головно другого типу баляд.

Wasyl Lew

SHEVCHENKO'S BALLADS

(Summary)

The west European and American literary critique divides the ballads, which originated with the Medieval Latin peoples and were developed in the era of Romanticism, into three

¹¹⁾ Олександр Барвінський: Історія української літератури. Львів 1921. Т. II, 142-144.

АН. — УССР. Історія української літератури. Київ 1954. Т. I, 220-221.

groups: 1) the traditional popular ballads preserved up to our times by oral tradition, 2) artistic or rather literary ballads, written by romantic poets, and 3) poster ballads — printed like posters on one side of a large sheet of paper — created in the XVI - XVIII centuries by minor poets. The second group of ballads, which date from the era of Romanticism, may be divided into two groups by contents. An older group built on a background of a stormy nature, dealing with ghosts, vampires and other elements of the supernatural and a later group, wherein nature and the creatures of the underworld are missing, being replaced by extraordinary psychological situations.

Of the eight Shevchenko ballads, five: "Prychynna" (1838), "Topola" (1840), "Utoplena" (1841), "Rusalka" (1846) and "Za bayrakom bayrak" (1847) belong to the first group, while "Lileya" (1846), "Kalyna" (1847) and "Kolo Hayu w Chystim Poli" (1848) belong to the second. Although under the influence of the Russian poets Zhukowsky and Pushkin, the Polish poet Mickiewicz and also some German and English poets, Shevchenko follows the generally accepted themes and forms, but at the same time he handles his ballads in a different manner. The setting, colour and subjects of his ballads are, of course, taken from the life of the Ukrainian peasants. Creatures of imagination, mermaids, vampires and witches appear among the people to warn them against committing crimes and sometime to punish them. They reflect the high ethical standard of the Ukrainian people and are a product of their imagination, an imagination well known to Shevchenko, who gave it this fine poetical content and shape based on the traditional folk songs. Such is the first, older type of Shevchenko's ballads.

The second, more recent type of ballads, represented by the last three poems, is also based on Ukrainian folk songs. Here not the mysterious Beyond, but human sufferings or revenge motives are the main factor. These change the human soul or turn human beings into plants, rewarding them for earthly sufferings, or punishing them for earthly crimes. These changes take place subtly without the interference of the mysterious forces of nature. In both these types of Shevchenko's ballads all the marks of the popular imagination, colour and morality of the Ukrainian people are distinctly mirrored. These poems, characterized by a refined artistic form and a picturesque musical language, are the equal the ballads of Western Europe.

Степан Килимник

ОБРАЗ ЖІНКИ І МАТЕРІ В ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

„І перед нею помолюся,
Мов перед образом святым
Тієї Матері Святої,
Що в мир нам Бога принесла...”

(Т. Шевченко, „У нашім раї на землі”)

I.

В основу міцної української родини Шевченко ставить жінку, бо основа нації — це міцна родина. В жінці він бачить ту „літствою”, як сказано в св. Письмі, через яку приходить людина на світ. Він бачить в ній ту криницю цілющої води, скарбницю, що зберігає рідну мову, звичаї, пісню, рідну культуру. В українській матері він бачить матір — спартанку, яка благословить сина на визволення своєї вітчизни, і бачить в ній велику страдницю безмежної любові родини, свого дружини, дітей, рідної землі та цілої батьківщини.

В творах Шевченка віддзеркалюється образ усіх прикмет української жінки, глибокі почування любові, повна відданість і вірність тим почуванням аж „до грому”; християнська мораль почувань і вчинків дівчини, жінки — подруги, матері, особливо її відданість і стійкість в родині, її посвята та жертва дітям.

В першому періоді творчості поета, з часів його романтичного циклу творів перед нами виринає постать високої і шляхетної душі української дівчини. Її образ зарисовується на тлі лицарської постаті українського

воїна-козака, що, окутаний таємничістю далеких воєнних походів, існує поміж неозначенним поворотом і смертю в невідомій та далекій стороні. Вірність любові дорого обоїм, та поклик батьківщини перший, бо вірність батьківщині це не тільки найбільша любов, але й призначення та обов'язок. Цей конфлікт великих почувань переможений жертвою. Козак пропадає на чужині в боротьбі і не вертається, а дівчина кане з туги у вірному очіданні.

Любов української дівчини — шляхетна, гідна геройчного ідеалу її любови — козака. Постаті Шевченкового романтичного періоду творчості — здорові, їхні переживання трагічні, але не хворі. Вони національно та соціально виправдані, а, головно, виправдані морально, хоч овіяні казковим світом романтичної стихії, що в інших письменників світової літератури мала хворобливі вияви перечуленого сантименталізму та пессимізму.

„Віtre буйний”, „Причинна”, „Тополя”, „Утоплена”, „Хустина” — оце ґалерія всевідданих любові українських дівчат і їм вірних козаків та чумаків, доля або смерть яких розлучила, але вірність яких ту смерть перемогла. Любов їхня цвите калиною на гробах милих, або русалкою живе утоплена, або коли жити мусить, в монастирях свою вірність зберігає до смерті. Коли ж доля смертю розлучить двох, що з'єднались любов'ю, тоді й козак, оставшись, лягає в могилу.

Глибока чуттєвість української людини не є легко-проминаючою, як та, коли одне почування витіснює інше, що їх так часто малює література інших народів. Почування любові української жінки, сплітається в ній з почуваннями справедливості, з її совістю і мораллю та переливаються в почування відповідальності, чести, вірности й обов'язку. З цього її цілісного духового наставлення виринає її велетенська сила перемагати всі спокуси, що могли б звести її з дороги правди. Ані багатство — вигоди, що манили б на легше життя, не

відвернуть її кроків, ані не заважить тверда доля, коли вона мусить бути товаришкою в житті із вибраним.

Такі передумови любові української людини — дівчини і чоловіка, що творить подружжя — родину. Вони є основою подружньої моралі, що визначає тривалість подружжя, незламну вірність, стійкість у всіх обставинах життя, коли треба нести обов'язки відносно родини і батьківщини та бути продовженням існування — індивідуального, родинного і національного.

II.

Та не все передумови усвідомлюються в людині при доборі двох людей, що творитимуть родину. Родина явище соціальне, отже і національне. Коли українська дівчина полюбила козака, тоді розлука і її трагічна доля шляхетні і чесні навіть тоді, коли увінчані могилою. Однаке любов і відданість української дівчини до чужинця, що не вміє платити такою ж відданістю і приймає любов для своєї розваги, творить інший рід трагедії — трагедію з п'ятном ганьби. Найкращий скарб української жінки — її всевіддана любов, дана чужинцеві нешляхетному і віроломному, чужинцеві душою і звичаями, стається злочином не лише для самого спричинника, але й для його роду та нації, карою для нього і ганебною смертю, а для його нащадків покутою.

„Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди
Роблять лихо з вами...”

Такими словами починає Шевченко свій твір „Катерина”, що саме має служити пересторгою для цілої нації, як може навіть найшляхетніша риса української жінки перемінитися в ганьбу, коли вона спрямована буде не в правильному напрямі. Здорова родина є основою національного здоров'я і продовженням життя нації. Чужинець в родині поневоленого народу не прийме

його звичаїв, особливо коли він належить до пануючої нації. Часто топче звичаї народу, зневажає почування людини, вчинивши з них розвагу для себе. Так розважали себе московські наїзники в Україні й їх неморальні вчинки, особливо відносно українських жінок віддзеркалюють твори Шевченка.

Такі його твори, як „Відьма”, „Марина”, „Катерина”, „Лілея”, „Наймичка”, „Ой крикнули сірі гуси”, „Лукія”, „Капітанша” та ще деякі інші заторкують проблему зведеності української дівчини. Постать матері-покритки в свій час була темою теж і французької, німецької і російської літератури. Але Шевченко подав цю тему відмінно. У нього не данина літературним стилям романтизму і сантименталізму, але глибокі психологічні образи історичної дійсності. Образ української жінки-покритки — це найчастіше продукт кріпаччини, соціального ладу, що його створила колоніяльна система ворожої окупації.

Найвимовнішим образом і продуктом тієї дійсності є українська дівчина в поемі „Катерина”. Це — образ перестороги української жінці, актуальність якої не вигасла й до сьогодні. На ній даліше тяжить не тільки відповідальність за особисте щастя в родині, але й через здорову родину — відповідальність за національну спільноту. На сторожі цієї відповідальності стоять в народі його звичаї. Їх нарушують найчастіше чужинці, або й ті свої люди, що відчужилися від рідного народу, не живуть його законами, що в звичаях віддзеркалюються, або й ті нещасні жертви, що не вміли перемогти в собі спокуси гріха і зломили правди своїх предків.

Нарушення цих законів, обоснованих на глибокій моралі, Шевченко осуджує. Цей осуд степенується в міру доконаного злочину. Тому й кари за злочини вимірюються різно.

Там, де українські дівчата занапостили не лише свою честь дівочу, але забули й про майбутнє свого

роду, в пориві любові й своїх почувань забули про обов'язки матерів, як Катерина, зведена московським солдатом, там вони зазнають найвищого виміру кари, яка й на рід їх спадає, як продукт їхнього гріха. Така доля знеславленої жінки в „Лілеї”, така ж у „Відьмі” та в поемі „Осика”. Найзвичайнішою карою для порушників законів моралі — є смерть. Їхні діти покутують і по смерті батьків та продовжують нести кару. Вимір кари злагіднюється, коли після вчинку матір усвідомлює собі вину і посвячує себе нешлюбній дитині та виховує її, або допомагає її виховати. Така матір, що виховала козака-лицаря для Січі Запорозької („Ой крикнули сірі гуси”), хоч і знеславила свій стан вдови, окупила спокійну і богомольну старість у манастирі прикладним життям матері до того часу, як виховала сина і післала його на службу вітчизні. У „Наймичці” кара нешлюбній матері в тому, що, вирощаючи в чужій хаті сина, може призватись йому матір’ю аж на смертній постелі. До того часу мусить перед сином берегти таємницю свого материнства, без якої кара і покута була б поділена поміж нею і сином. Велика материнська любов перемагає свій власний egoїзм ради чести сина і ради доброї слави дому, в якому обое знайшли притулок.

Образ матері-наймички — образ глибоких психологічних конфліктів, трагічний, в якому перемагає шляхетність. Вона не тільки окуплює вину, але перемагає її жертвою. Є це перехід Шевченка до інших образів матері, показаних в „Неофітах” та в „Марії”.

III.

Окреме місце в образах жінки і матері Тарас Шевченка займає матір-дружина і матір-вдова. Образ жінки-вдови знаходимо в поемі „Сова”. Проблема, заторкнута в цьому творі — це проблема родини, яка створилася нормально, за всіма законами церковного права і національних звичаїв. Але українська вдова в умовах

московського панування не може користатись правами родини. Поліщена долею на власні сили, вдова живе для сина одинака, щоб, виховавши його, і собі приготувати затишний куток на старші роки. Її син — це едине, що зв'язує її з життям, що дає їй ціль життя. Але над ними збирається чорна хмара. Це хмара долі поневолених. Як для молодих дівчат небезпекою грозить око вояків чужинців, ласих на розвагу, чи таких же облесливих сільських дідичів і міських урядників, що ганяються за наївною щирістю простосердечних душ, так використовують беззахистність жінок-вдів несовісні чиновники, що за хабарі законом торгають.

Єдиного сина вдови, її єдину надію, віддають у військо. У тих часах існував звичай „військової повинності”, який не поширювалося на всіх чоловіків означеної віку, але визначувало новобранців на довші періоди служби при війську, що затягалися і до 25 років, з-посеред бідніших верств населення, а особливо тих, що не могли себе захистити ані впливами в громаді, ані окупити себе матеріальними добрами від майже дожivotної служби у військових касарнях.

Шевченко малює трагедію матері-вдови, сина якої забрали у військо, трагедію дівчини, що осталася вичікувати його повороту. Пропадає на чужині син, божеволіє і вмирає мати, а дівчина лишається на страждання і муки. Так нищиться родинне життя одиниці і народу. А чи це одинокий примір безправства над нашим народом? Іх повно! Московська влада карає його і його друзів тюрмою та засланнями. Відриває тюрма синів від матерів. У реалістичній поемі „Весняне сонечко ховалось” поет показує ще один образ української матері, цим разом образ матері його друга Миколи Костомарова — Тетяни. Коли заарештували Кирило-Методіївських братчиків, у тому Шевченка і Миколу Костомарова, мати його — Костомарова слідом ходила, куди возили її сина, вистоювала цілі дні під

брамою Петропавловської цитаделі в Петербурзі. Вона віддала маєток, щоб урятувати сина і звільнити з тюрем. Цей образ звучить, як жертва любові:

... „Дивлюсь, твоя, мій брате, мати
Чорніше чорної землі
Іде, з хреста неначе знята...”

Цей образ є переходом до символічного образу матері борців за національні ідеали в „Неофітах”. Алкідова мати серцем матері, інстинктом самої матірньої любові, викриває сліди ідей сина, що належить до переслідуваних, вийнятих з-під права й вбиваних. Післанництво сина піднімає мати:

... „I ти слова його живії
I на торжища і в чергоги
Живого істинного Бога
Ти слово правди понесла...”

Образ матері — широке полотно проблем одиниці, родини й нації-спільноти. В основному образ матері це образ щастя і радості, який повинен вселяти радість кожній людині, що дивиться на цей найкращий образ взагалі — образ матері з дитиною. Коли б такий образ можна було утривалити, тоді б це було як в тому творі: „У нашім раї на землі”:

... „У нашім раї на землі
Нічого кращого не має,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...”

Перед образом матері Шевченко стає в найвищій пошані:

... „I перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї Матері Святої,
Що в мир нам Бога принесла...”

Та який же, майже, недосяжний образ цієї щасливої матері не лише в сучасників Шевченка. Хіба у сні про своє материнське щастя mrіяти може кріпачка. У творі присвяченому М. Марковичці „І сниться” тіль-

ки в сні щаслива мати, тільки в сні вона на волі, лише в сні її син — Іван

... „І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий,

.....
Уже не панський, а на волі...”

А ще лютіша доля тих, що нещасливими матерями стали і, в неволі живучи, ганьбу неслави придбали. Не вийти їм між людей з дитиною і гордо сказати: „Це мое, мое”. Не гуляти їм „гордіше самої цариці”. Це ті нещасні матері, ворогом морально зломані, діти яких, найдорожчі сподівання і надії, стануть поводирями старців, і матір забудуть.

Завдання матері сказати правду дитині, як тільки матір зрозуміє:

... „Слово „МАМО”, — велике,
Найкраще слово!
Ти зрадієш і розкажеш,
Розкажеш правдиво
Про москаля лукавого...”

Боротьба нації за визволення вимагає жертв і чоловіків і жінок. У творі „Ой три шляхи широкій” показує поет долю трьох братів, що з України на чужину розійшлися. Кинути мусили і матір, і жінку, і дівчину. Це найширший відтинок збірної долі, в якій жертву приносить одиниця, родина, спільнота.

Образ зруйнованої родини є образом руйнування спільноти. Поет спеціально зосереджує увагу на жіночих образах: стара мати плаче, плаче й жінка з діточками в нетопленій хаті; сестра йде шукати братів на чужину... а дівчину заручену кладуть в домовину... Родина зруйнована, безпорадна. По такій руїні, що можуть зробити безпорадні жінки? А це, власне, постійний образ руйнування української родини Москвою. Через нищення клітин Москва нищить організм цілості — Україну.

Тому то така сильна символічна постать, Алкидо-

вої матері в „Неофітах”, що піdnімає живого Бога „Слово правди”. Це слово правди переможе і в Україні, яого понесе українська жінка, українська матір, для якої прикладом сама „Марія”:

... „Все упованіє мое
На Тебе, Мати, возлагаю,
Святая Сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Пречистая на іх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників; подай ім силу
Твойого Мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю!
Достойно-пітая!
Благую,
Царице неба і землі!...”

Stephan Kylymnyk

WOMEN AND MOTHERS IN SHEVCHENKO'S POETRY

With his deep philosophical approach to life and his idealistic view of woman's function within the family of a nation, Taras Shevchenko paints a very original image of woman and mother in his poetry. Basically he takes a psychological approach in his interpretation of showing woman in her role as a member of a heroic race, engaged in a continuous struggle for freedom.

Some of his romantic poems feature the undying loyalty of their heroines in spite of years of separation, news of death in distant lands, and the trials of serfdom. Others paint the tragic fate of maidens seduced by vicious Russian invaders, or frivolous landlords.

His masterpiece in this field, where his interpretation reaches an unsurpassed peak, is his idealized poem “Maria”, which touchingly depicts the long suffering but never despairing Mother of Jesus Christ.

СТАРОЦЕРКОВНО-СЛОВ'ЯНСЬКА МОВА В ПОЕЗІЇ ШЕВЧЕНКА

(Значення староцерковно-слов'янських слів
у Шевченковій поезії, їх поділ і функція)

*) В історії розвитку української мови, літератури й культури в цілому основне місце займає Т. Шевченко. Він виступив на переломі двох епох: давньої, від жилої з староцерковнослов'янською мовою і нової, започаткованої І. Котляревським, — з народньою мовою.

У своїй поетичній творчості Шевченко зформував народню мову та вивів її на шлях повного літературного розвитку. Його твори прихильно прийняло все суспільство і в них, крім великих ідей і поезії, знаходило гарний зразок мови, що була найчистішою з усіх тогочасних письменників і поетів, а крім того, походила з осередку України. Тому його поетична мова стала соборною і вповні вплинула на зформування та перетворення народньої мови в літературну. З тієї причини Шевченкова поетична мова є і досі в центрі уваги творців мистецтва слова та мовознавців.

Шевченкова мова — це чиста народня — найкращого зразка, але багато в ній елементів старослов'янської мови, а ця в попередній добі була книжною мовою та заступала народню в усіх ділянках культури. Природним наслідком того, Шевченко взяв з неї чимало слів і фраз до своєї поезії. Сталося це не припадково. Поет з повною свідомістю вживав цих архаїзмів,

*) Доповідь прочитана на Шевченківській Сесії К.НТШ в 1961 році у Торонто.

ставив їх поруч нових висловів та переплітав ними конструкції народньої мови.

До уваги беремо тільки старослов'янські архаїзми в поезії, бо тут саме велика сила й значення Шевченкового таланту. Він — творець української поетичної літературної мови, і тому передусім його поезія має вплив на її розвиток.

Шевченко в своїй поетичній творчості зформував живу українську мову, зробив її літературною у повному значенні того слова. Однаке вся його поетична творчість засяяна старослов'янськими словами, зворотами, конструкціями, — від більших епічних поем, до найменших думок. Такої кількості старослов'янських архаїзмів не має в інших мистців слова, починаючи від Шевченка, до наших днів.

На перший погляд здавалося б, що тими архаїзмами він творить наче б то поміст між панівною до його виступу старослов'янською і відродженою українською мовами, або, — що його мова є ще в переходовій стадії розвитку, без чистоти й стійкості.

Однаке дійсність каже інакше. Елементи старослов'янської мови — це не зайвий баляст у Шевченковій поезії, а один із засобів поетичної мови, що, поруч інших, підсилюють поетичні образи, і творять прикрасу стилю.

Шевченко — великий, Богом даний талант, досконалій у техніці слова. Елементи старослов'янської мови вмів уложить та поєднати їх взаємно, що в висліді дає чудову, різного кольору мозаїку. І саме в умінні оперувати реченнями, словами, чи їх частинами, що були чужі народній мові, або давно вийшли з ужитку, створити з них засоби мистецтва, — це одна з ланок сили Шевченкової поезії.

Архаїзація не в однаковій мірі проявляється в поодиноких поезіях і в її групах та в різних періодах Шевченкової творчості. У початковому періоді кількість старослов'янізмів розмірно не велика; вона знач-

но побільшується в дальших періодах, особливо в творах релігійного змісту, зв'язаних з церковною літературою. Це висвітлює погляд поета на мову померклой давнини та її відношення до нової української мови. Без глибшої аналізи стає зрозумілим, що поет не був невільничо прив'язаний до традицій старослов'янської книжної мови. Де того вимагала потреба, він умів зберегти чистоту мови й дати найкращі її зразки. В ньому не покутувала заскорузлість древньої церковно-книжної мертвеччини, що на ній був вихований від дитинства, або недостатнє знання рідної мови, а навпаки, поет з повною свідомістю рясно насичував свою мову фонетичними, морфологічними й синтаксичними прикметами старослов'янської мови й то не ізольованими, а часто цілими групами, а навіть строфами. У деяких поезіях, головно в молитвах і псалмах, старослов'янські форми домінують над українськими, однаке вони не зменшують краси й сили поетичних образів, а навпаки, значно побільшують силу експресії.

Це скріплює погляд, що Шевченко цілим своїм вихованням і світоглядом був предиспонований до сприймання ідей своїх попередників і сучасників про введення української народної мови до письменства. Метою його було покласти основи під одну всеукраїнську мову, та завершити її струнку будову, що й вповніся осягнув.

У Шевченка старослов'янізми не були залишками недавнього минулого, а були новим мистецьким засобом мови, її прикрасою та прикметою стилю.

Уважні студії над старослов'янізмами в поетичній творчості Шевченка виявляють, що ці старослов'янізми не є тільки звичайним засобом прикрашування мови. Мета користування ними — глибша. Вони тісно пов'язані із змістом творів та їх характером. І саме вплив старослов'янських архаїзмів на зміст і призначення поезій — це основна мета введення їх до поетичної мови мистця.

Щодо функції старослов'янських архаїзмів у Шевченковій мові, можемо їх поділити на такі основні групи:

1. Архаїзми для зображення релігійних подій,
2. Архаїзми для представлення давніх подій,
3. Архаїзми для надання поваги творам,
4. Архаїзми для побільшення сили експресії.

Перша група

Від раннього дитинства розвивались духові й релігійні переживання поета під впливом християнського світогляду. Народня мітологія і обрядові культури, християнська народня і церковна лірика, як ось: канти, псалми, молитви, релігійні вірші Сковороди спотужили в ньому гін до всього, що велике й викликали в його душі почуття релігійності. Оповідання батька й столітнього діда про життя святих та їх боротьбу із злом, читання Мінеї — доповнювали формування його християнсько-релігійного світогляду.

Вихований на традиціях церковних книг, писаних старослов'янською мовою, і перепоєний багатством глибоких думок і фраз, вичитаних з тих книг, Шевченко з великим пієтизмом і повагою ставився до релігійних проблем. Вони займають одне з основних місць у його поезії.

Старослов'янські архаїзми для зображення релігійних подій і понять домінують над іншими групами кількістю та своюю специфічною якістю, як у галузі лексики, так і фразеології. Шевченко вживає їх у відношенні до Бога в загальному розумінні, до Богосина, Богоматері й інших релігійних проблем.

У цьому типі архаїзмів репрезентовані ділянки лексики й фразеології. Поодинокі вислови й фрази зберегли вповні свою давню форму, інші змодифіковані в той спосіб, що елементи давньої і нової народної

мови змішані з собою, але творять цілість і гармонію у будові слів і фраз.

а) У відношенні до Бога, як творця світу й життя, поет під впливом ідеалістичної філософії (головно Шеллінга) відрізняв світ розуму й світ віри: „Нехай думка, як той ворон літає та кряче, а серденько соловейком щебече та плаче...” („Думи мої”). Він інтуїтивно відчував, що поет є покликаний Богом голосити правду Божу на землі: „Серце по волі з Богом розмовля...” („Перебендя”). Тому твори Шевченка — це молитви й плачі, що несуть перед престол Бога вияв його душі, за кривди народу. І саме той високий тон поваги до Бога спонукав його вживати терміни і форми старослов'янської мови, — мови Святого Письма. Де поет звертається безпосередньо до Бога, або говорить про Нього, чи згадує Його діла, там основні елементи мови є старослов'янські. Приклади: Незрять Бога над собою, не знають, що діють. Восхвалимо Тебе, Боже, хваленієм всяким... Долгоденствіє їм... рай небесний пошли. І ми, читая, оживаєм і чуєм Бога в небесах. Трудящим людям, Всеблагий, свою Ти силу низпошили,... Коло їх постави ангела свої... Кричите, що Бог создав вас не на те, щоб ви неправді поклонялись. Образ Божий багном не скверніте. Суд Твій всує, і всує царствіє Твое.

Переважають явища морфологічні над фонетичними. Лексика багата на іменники й дієслова, тобто на основні частини мови, що вказує на бажання поета надати особливої поваги висловам у відношенні до Бога (зрять, восхвалимо, хваленієм, долгоденствіє, читая, низпошили, постави, создав, скверніте).

б) У відношенні до Богосина тон мови Шевченка не змінюється. Такий самий пієтизм і повага, а в парі з тим подібна лексика й фразеологія.

Мова поета звернена безпосередньо до Ісуса Христа, або поет сам, чи дійові особи говорять про Нього. У зверненнях клична форма, або присудок архаїчні.

Переважають явища морфологічного характеру. Приклади: А Ти возстав од гроба,... Спаси Ти нас, младенче праведний, великий, од п'яного царя — владики!

Частіше зустрічається вислови про Богосина: ...і полились ще в перший раз младенчі сліози... І дивувались фарисеї і книжники Його речам. ...і дивувались на ту ослицю, що несла в Єгипет кроткую Марію і народженого Месію. Во ім'я Господа Христа,... І знову іменем Христовим возобновим наш тихий рай.

Біля назви Христа ставить поет епітети: нарощенного, скорбний, Божія. Саму назву замінюю іншими, як ось: Месія, Господа Христа, Сина Божія, младенець.

У реченнях, в яких мова про Христа бувають старослов'янські присудки, додатки, означення і обставини: возобновим, возвістить, його речам, нарощенного, скорбний.

в) Шевченко уважає образ матері з дитиною за найкраще добро. Образ той він завершив у поемі „Марія”, де виявив найвище мистецьке скомпонування образу Божої Матері. Поза тим постать Богоматері видна в інших творах. Поет баготоворить Матір Христа, тому говорить про Неї тоном найвищої поваги. Славить її епітетами, як ось: пречистая, благословенная, Божія, кроткая, неповинна, достойно пітая Богом ізбранна, всеблагая, пренепорочная.

Слова, що означають дію, або стан Марії — старослов'янські: ...радість Марії неізреченная, нам возвістилася, воными їх стону, твоє грядущее.

Морфологічні явища домінують над фонетичними: Благословенная в женах, святая праведная мати... І Ти, великая в женах. Воными їх стону і пошли благий конець, о всеблагая! На Тебе, Мати, возлагаю,... а Ти, ...мов золото в тому горнилі, в людській душі возобновилась,... Воззри, пречистая, на їх,... А радість матері Марії неізреченная.

г) Архаїзми у відношенні до інших релігійних проблем.

У цьому підрозділі помітні загальні теми релігійного культу без визначення часу, особливо подій, що відбувалися в стародавнім Римі, чи Юдеї у початках християнства. Поруч старослов'янських архаїзмів стрічаються слова з інших мов (есеї, равви та інші).

Переважають явища морфологічного характеру, як форми аористу (вийде, поживе, бисть), присудкові форми (ликує, возобновлять) та інші. Приклади: Ликує Рим, А в римській ідольській землі се беззаконіє творилось. Помпілій Нума, римський цар, тихенький кроткий государ,... І вийде цар Саул, і вийде,... Во врем'я Ірода царя,... Равви, равви великого глаголи, ...Во Іudeї бисть цар Саул. І став еси... Святий закон... возобновлять мужі есеї.

Друга група

Архаїзми для відображення давніх подій.

Вислови старослов'янської мови ввів Шевченко до своєї поезії як засіб для відображення давніх подій. Вже самі слова, перенесені з минулих сторіч до сучасної мови надають їй характеру давнини. До цього поет добирал спеціальні терміни з церковних книг, як: прийменник во, форми аористу, складені форми перфекту з допоміжним дієсловом бути (еси), неповноголосні форми, короткі форми прикметників (стар, немощен) і конструкції типу: Адаме, твої чада преступнії, мир первозданий. Такі терміни розкривають перед читачем давні події, уводять його в вир тих подій та збуджують почуття поваги до давнього.

У поемі „Неофіти” Шевченко каже: „Тільки ми, Адаме, твої чада преступнії, не одпочиваєм...” В мові до прабатька людського роду Адама він уживає старослов'янські слова: „чада преступнії”, що взаємно

підкріплює два поняття — давній вік, у якому жив перший чоловік, і давній характер мови до нього. В іншому місці в тій поемі поет каже: „І мир первозданий одпочив на лоні ночі”. Слова „мир” і „первозданий” вказують на глибоку давнину початку світу.

Церковно-книжна конструкція: во врем'я оно, во дні, во дні они — з природи речі вказує на дуже давні події, частинно з визначенням часу, а частинно без визначення.

Давні дієслівні форми аористу й перфекту — це теж один із засобів, метою якого є виявити давність подій. Приклади: І поживе Давид на світі... Старий нарек його Іваном. Убив старого Рогволода, потя народ, княжну поя, ожиде в волості своя, ожиде з шумом і растлі ю, тую Рогніду молодую... Пробив еси високі скали... носив еси на байдаках... дружину тую Святославлю!

Третя група

Архаїзми для надання поваги творам.

Духове поглиблення зродилося у Шевченка під впливом Євангелії, творів Томи Кемпійського, Данте й інших передових християн. Він інтуїтивно відчував, що поет є покликаний розкривати перед народом правду Божу, бо його слово, то „слово Боже”, бо він „з Богом розмовля” („Перебендя”). Поет є речником Божої правди на землі, він повинен служити народові й спрямовувати народ до особистої і національної свободи. Коли Шевченко усвідомив собі, що він служить народові й правді Божій, надавав своїм творам молитовної поваги. Як засіб до того, поет черпав вислови з Свято-го Письма, переплітав ними сучасну народну мову й підсилював поетичні образи. Приклади: І оживу і душу вольную на волю із домовини воззову. Поховайте, кайдани порвіте і вражою злую кров'ю волю окропіте!

Врага не буде, супостата,... О скорб, о скорб моя! О скорб велика!... та й клюють єликомога... Слава тобі, Шафарику, вовки і віки, що звів еси в одно море словянськії ріки. Драгий мій отче і мій царю! А в городі младії вдови... Возвеличу малих отих рабів німіх. Добре еси, мій кобзарю, добре, батьку, робиш.

Четверта група

Старослов'янські архаїзми для побільшення сили експресії.

Шевченко — геніяльний майстер слова й знавець людської душі. Силу свого поетичного слова звертав до людського серця і тому слову надавав великої ваги. Тому дбав про те, щоб його поетична мова доходила до душі народу і підсилював її мистецькими засобами. Таким засобом, як уже згадано, були елементи старослов'янської мови. Ці старослов'янські архаїзми мають особливе значення у Шевченковій поезії, бо тією мовою писані церковні книги, з яких довгі сторіччя народ черпав поживу душі.

Будучи свідомим того, що надхненне поетичне слово має великий вплив на душу й серце людини (Возвеличу малих отих рабів німіх! Я на сторожі коло їх поставлю слово), Шевченко підсилював свою поетичну мову висловами мови Святого Письма, побільшуваючи силу експресії своєї поезії. Приклади: ...сонце стане і осквернену землю спалить. Дружина, отроки, народ кругом його во златі сяють. І той плач,... межи людьми во притчу стане,... І душу скорбну мою твоїй душі передаю. Чи то так сонечко сіяло... Не дав еси мені долі... Над сином сидя, задрімала. Колись будем і по своему глаголатъ...

Висновки

У початкових творах Шевченкова мова — народна, а старослов'янські архаїзми трапляються рідко. Цього вимагала романтична тематика, якою Шевченко почав свою творчість та її своєрідний характер. Романтика не мала зв'язку з давниною, ані з релігійними подіями й тому для неї підходила народна мова. Згодом поет змінив тематику своєї поезії, в якій поважне місце зайняли події релігійні та далекої давнини. Ця зміна потягнула за собою зміну мови, тобто насичення її давніми висловами й формами. І саме архаїзація поезій, що в них мали місце релігійні й давні події, була одною з прикмет, що лежали в творчій природі Шевченка. До одних і других подій він ставився з повагою, і тому для їх зображення добирал старослов'янські архаїзми.

Як ми вже згадали, Шевченко архаїзував тільки свою поетичну мову. Ця обставина півторджує думку, що поет оперував старослов'янськими архаїзмами з повною свідомістю і з обдуманим пляном.

Велике багатство тих давніх мовних елементів, висловів і фраз не зменшує краси народної мови та не робить враження макаронізму. Поет ставить їх на своєму місці, у відповідній формі, відповідно добирає їх та пристосовує до середовища, і тим способом творить нерозривну цілість мови, згармоніовану й підпорядковану поетичній композиції.

Шевченко співець і минувшини. Традицію підносить до великих цінностей народу, присвячує їй багато уваги. Тому, нав'язуючи до тих духових надбань свого суспільства в минулому, не може поминути мови, що довгі сторіччя була мовою літератури, церкви й школи. З того скарбу давніх віків бере багато елементів, щоб збагатити ними сучасну собі мову. Вся духовість народу нерозривно пов'язана з тою традицією. Для поета вона є національною святістю. Тому багатство

давньої старослов'янської мови він вносить до своєї поезії з думкою, що воно не чуже, — а добро його суспільства, що старослов'янізми — це складові елементи давньої народньої мови. Їх пов'язує з живою народньою мовою в одну поетичну мовну цілість. При цьому Шевченко дбає про чистоту своєї поетичної мови, уникає діялектизмів. Чистота його мови й далі вважається клясичною.

Високим ідеалом для Шевченка є правда. За неї змагається він сам і дійові особи його поезії. Одночасно для нього, як поета й мистця-маляра, одною з основних проблем творчості є правда мистецтва. Це абсолютна гармонія форми твору з змістом. Отже, розроблюючи релігійну тематику, чи зображеннями давніх подій, він архаїзує свою мову з метою створити нерозривну цілість між дією, про которую говориться у поезії, а мовою, якою про неї говорить.

У великому багатстві Шевченкових старослов'янських архаїзмів вилонюються чотири основні групи, про які була вже мова, а саме: архаїзми для зображення релігійних подій, для надання поваги творам і для побільшення сили експресії.

Перші дві групи пов'язані з тематикою. Знання релігійних подій поет здобув із Святого Письма. Отже засвоїв собі чимало глибоких думок, фраз і висловів із творів старослов'янської мови, що стала для нього символом теологічного знання, асоціацією з тою Правдою Божою, яку голосив ціле життя.

З другого боку, цінування традицій, світлого минулого народу, його високих, духових надбань у минулому, славних діл предків, — будило в поетовій душі пошану до тих подій давнини.

Отже, зображеннями релігійній давніх подій, Шевченко підсилював свою поетичну мову елементами старослов'янської мови, щоб наблизити ті події до своєї епохи та показати їх велич сучасному собі поколінню.

Всі другі групи архаїзмів зв'язані з своєю функ-

цією у поезії. Поет уводить їх до своїх творів, як мистецькі засоби мови, що надають поваги поетичним образам та побільшує силу експресії.

Усі згадані групи старослов'янських архаїзмів випливають з творчої інтуїції Шевченка й тісно в'яжуться з характером його поезії, переплітаються з собою, сповнюють різні, призначенні собі функції, а в цілому творять гармонію між собою, і народньою мовою, що в її складі найшли належне місце. Шевченко створив з них новий засіб поетичної мови.

J. Lysiak

THE OLD CHURCH-SLAVIC LANGUAGE IN SHEVCHENKO'S POETRY

(Summary)

In his rich vocabulary Shevchenko uses the old Slavic language as it appears in the Church rituals to deepen the colour of his poems. Three basic categories of these archaisms may be distinguished: those which portray religious events, those used to lend his words more authority and finally those which increase the force of his expression.

The first two groups are closely related to their themes. The poet acquired his knowledge of religious events from the study of the Bible. Thus he acquired numerous profound thoughts, phrases and expressions in the old Church language, which became to him a symbol of theological erudition, associated with that Divine Truth, which he had been preaching all his life.

On the other hand the appreciation of the tradition, of the glorious past of his people, their spiritual achievements, the famous deeds of their heroic ancestors, created in the poet's soul an abiding respect for the events of the past.

Consequently, when depicting religious or ancient events, the poet reinforces his language with the elements of the old Church-Slavic idiom, in order to bring them closer to his own epoch and to point out their greatness to his contemporaries.

Other archaisms in Shevchenko's poetry are functional, the poet introducing them into his verses as an artistic means to lend more authority to his poetic pictures and to increase the force of their expression.

All the above mentioned categories of the old Church-Slavic archaisms have their source in Shevchenko's creative intuition and are closely connected with the character of his poetry. They intermingle with one another, accomplishing certain distinct functions and in general harmonizing with the living language. By using them Shevchenko creates a new poetic language.

Яр Славутич

ЗВУКОПИС У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**(Доповідь, прочитана на шевченківській сесії НТШ
в Едмонтоні 26-го лютого 1961)**

Тільки останнім часом поезія Тараса Шевченка стає предметом усебічного розгляду й висвітлення її високої версифікаційної майстерності. Протягом минулого сторіччя, майже до часу української визвольної боротьби, літературознавці й критики цікавилися Шевченком, перш за все, як провідником українства, не зупиняючись на поетових суто літературних вартостях. Не дивно, що й дивилися на нього як на генія-самоука, завжди підкреслюючи його уболівання над долею селянства. Виходило так, що проведені Шевченком сім років у академії мистецтв, кілька медаль за успішні іспити, його постійні читання західно-європейських поетів, зокрема Шекспіра, Данте, Гете, Шіллера й Вольтера,¹⁾ ніби взагалі не існували.

Певний зворот у шевченкознавстві настав після виходу праці П. Зайцева, „Життя Тараса Шевченка” (1939), та кількох видань монографії „Тарас Шевченко” (російською мовою) вірменки Маріетти Шагінян, що пішла майже поспіль за Зайцевим. Ці шевченкознавці вперше глянули на поета як на високоосвічену людину, академіка в повному розумінні цього слова.

Тепер уже загально визнано, що Шевченко не тільки писав легко, стихійно виливаючи на папір свої думки, а й надавав словам доброго шліфування, інши-

¹⁾ О. Білецький, „Шевченко і світова література” у збірнику Академії Наук УРСР, „Пам'яті Шевченка”, Київ, 1939, стор. 211.

ми словами, версифікаційної майстерності, що — як правило — створює відповідне слухове враження.

При першому ж читанні поезій Шевченка вголос наше вухо розрізняє якесь майже плянове чергування звуків. Теоретики літератури класифікують ці явища як алітерації (повторення одинакових приголосних), асоціації (повторення одинакових голосних), анафори (повторення окремих слів) тощо. Українське слово „звукопис” охоплює всі ці значення.

Здається, найулюбленішим звукописом у Шевченка є повторення літери Л. Уже в первих творах поета дуже часто зустрічаемо вживання цього засобу. Напр., систематичне повторення літери Л у сполучці з О чи И:

Серце рвалося, сміялося
Виливало мову,
Виливало, як уміло... (стор. 14)²⁾

Шість В і три М доповнюють цей майстерний зразок звукопису, що ніби підсумовується ще й внутрішньою римою трохи нижче:

Серце мліло, не хотило
Співати на чужині.

У тому ж самому вірші, в „Думи мої”, де зміна настрою зумовлює зміну ритму, як це часто буває в Шевченка, зустрічаемо інший зразок алітерації чи пак однолітерності:

²⁾ Цитати подано за виданням: Тарас Шевченко, „Кобзар”, вступна стаття академіка АН УРСР Максима Рильського, Київ, 1956. Надруковане в період десталінізації, це видання має всі, крім одного („Як би то ти, Богдане п’яній”), поетичні твори Шевченка без скорочень і текстувальних фальшувань, дуже частих у попередніх советських виданнях. Навіть гострі анти-московські тексти в цьому повністю збережені. Наступні видання „Кобзаря”, зі вступною статтею М. Рильського, також повні й текстуально, можна думати, надійні — таких видань з'явилось щонайменше кілька.

Бо вас лихо на світ, на сміх породили,
Поливали слізами... чом не затопили,
Не внесли в море, не розміли в полі?
Не питали б Люди — що в мене болить
Не питали б, за що проклинаю долю... (стор. 13)

Немає сумніву, що в цьому останньому прикладі алітерація зумовлена самою природою української мови: поет, мабуть, і не думав про неї, як про версифікаційний засіб. У всяком разі наявність літери Л надає віршеві, зокрема його „тяжкому”, ніби навмисне порваному ритмові, плавкості й текучості.

Зате не може бути двох думок з приводу вислову „неначе ляля в льолі білій” (стор. 346) — тут гра звуків навмисна. Літературознавці вже не раз відзначали цей рядок, хоч досі ніхто не підкреслював, що Шевченко від первих і до останніх творів послідовно користувався засобом алітерації.

В кожному вірші Шевченка можна знайти бодай кілька повторень літери Л з виразною метою звукопису. Ось іще зразок алітерації з епілогу до „Гайдамаків”:

Сумно — сумно гайдамаки
Залізну силу
Поховали; насипали
Високу могилу;
Заплачали, розійшлися,
Відкіля взялися... стор. 107)

Треба додати, що наявність двох складів СУ в першому рядку, двох СИ в другому й третьому, як і двох З в другому та трьох З в останніх рядках, також являє собою звукопис. До цієї категорії треба віднести ще й наявність двох літер П у третьому рядку, до яких добре допасовується ще й П у слові „заплакали”.

Ще один зразок алітерації Л, що пронизує своїм солов’їним звуком кожен рядок:

Було колись в Україні —
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували добували
І славу, і волю
Минулося, осталися
Могили по полю. (стор. 44).

Звернімо увагу на інший чудовий уривок із вірша „На вічну пам'ять Котляревському”, написаного ще 1838-го року.

Сонце гре, вітер віє
З поля На долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину;
На калині одиноке
Гніздечко гойдає... (стор. 10)

Перш за все, відзначимо внутрішні рими, точніше кажучи, асонанси, в першому й третьому рядках; повторення складу ВІ передає повів вітру; звукопис ЛЯНА — ЛИНУ в другому рядку, ОНУ — ИНУ в четвертому і ИН — ИН у п'ятому надають гарної евфонії усьому уривкові. До речі, ця інструментація підсилюється ще й наявністю Н у словах „сонце” і „гне”. Можна говорити також про дві літери В в третьому рядку, як про збагачення звуконаслідування, в додаток до вислову „вітер віє”. Не можна спускати з ока також двох ЕР у першому рядку й двох ЕР у третьому й четвертому. Нарешті, зупинімось на останніх двох рядках: КА — КЕ — КО якоюсь мірою безперечно грають; також невипадкові, з погляду алітерації, три Д. Анафоричність Г у вислові „Гніздечко гойдає” само по собі дуже милозвучне. Кінець рядка пускає луну ОЙ — АЙ у слові „гойдає”. При цій нагоді пригадаймо багато разів цитованій рядок: „Гармидер, галас, гам у гаї” (стор. 313).

Як бачимо, вірші Шевченка дуже милозвучні —

саме тому так багато з них стали народними піснями. Микола Лисенко прагнув покласти на музику ввесь „Кобзар”.

На початку дводцятого сторіччя в російській поезії символісти ламали пера, наввипередки показуючи свій звукопис і відкриваючи символи у звуках. Блок, Бальмонт, Брюсов доводили епохальні відкриття. Бідолахи й не знали (або не хотіли знати!), що Шевченко щонайменше шістдесят років раніше за них чудово знав таємниці версифікації — саме те, що робить вірш мелодійним, привабливим, чаювним. Треба підкresлити, що цю таємницю знав дводцятичотирьохрічний Шевченко, що тільки наблизився до порогу академії мистецтв, що ще й не мав відпускної грамоти, отже був кріпаком. Звідки дістав Шевченко таку близьку науку версифікації? Від української народньої пісні, чи не найбагатшої своєю мелодійністю серед пісень інших народів. Геній Тараса Шевченка інтуїтивно відчув, де йому треба було шукати вчителя.

Звукопис — це не самоціль у поетичній творчості Шевченка. У нього звукопис іде в парі з тим, що він зображує.

Реве та стогне Дніпро широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу вебри гне високі,
Горами хвилю підійма... (стор. 3)

Чи треба кращого звукопису, щоб уявити собі пластичність цієї могутньої романтичної картини?

Поєднання кількох алітерацій у двох суміжних рядках відбувається в Шевченка без надмірності, помірковано, з великим тектом. Наведемо два таких приклади:

1. Там родилась, гарцювала
Козацька воля (стор. 14)
(три ЛА, включно з ЛЯ; два м'яких Ц; два В; два Р).
2. Степ і степ, ревуть пороги
І могили-гори (стор. 14).

(три Р; два ОГ і одне споріднене ГО; крім того, сполучення СТ повторено, а тричі вжита літера П створює враження алітерації).

Без перебільшення можна сказати, що Шевченко притягає кожен звук до участі в звукописі. Загально відомо, наприклад, що глухі шиплячі приголосні в піснях не завжди бажані. Тим часом Шевченко майстерно їх повторює:

Нехай думка, як той ворон,
Літає та кряЧе,
А серденъко словейком
Щебече та плаЧе
Нишком — люди не побачать... (стор. 15)

Тут три ЧЕ, одне ЧА та два споріднених звуки ІІ і Щ цілком укладаються в гарну гармонію, як це буває, напр., із носовими:

Що конас Гетъманщина,
Неповинно гиНе (стор. 325).

Інший зразок близкучого використання дзвінких шиплячих приголосних, що допомагають поетові зобразити глибоку віру в перемогу правди:

Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чий ми діти (стор. 42-43).

Не можна не занотувати ще й того, що тут повторюються такі сполучення: ВДА, ДІ (в т. ч. споріднене ТІ). Крім того, близкуче презентовані анафора в останніх двох рядках.

Дуже влучно використав Шевченко зубні приголосні у сполучці з губними в „Заповіті“:

ПохоВайTe Та ВсTaВайTe
КайДани порBiTe
I Вражою злою кроB'ю
Волю окроПiTe.

Треба додати, що й чотири Р ужито з явною метою звукопису. Перший і третій рядки мають внутрішні рими.

Наведений уривок із „Заповіту“ — це майстерне поєднання змісту й форми, в основу якої входить і звукопис. Я інакше не можу розуміти В — як Вітер-зрив повстання, а Т — як гніТ, під яким закріпачений український народ зціплював зуби. Три АЙ у перших двох рядках чудово передають заклик до повстання. Мимохіть окремі звуки набувають для мене особливого символічного значення. Якби свого часу Бодлер, Верлен та інші французькі символісти знали про існування майстерної поезії Шевченка, вони проголосили б Тараса своїм учителем.

Звуконаслідування плачу пророка Єремії, можна почути в наступних рядках Шевченка:

I не плачу й не спiVAЮ
А ВИЮ соBOЮ (стор. 276).

Повторення літери П, у сполучці з анафоричним НЕ у першому рядку добре сприє цьому звукописові.

Вислів гніву й осуду відчувається в іншому уривку, де майстерний звукопис Шевченка набирає патосу біблії. Звертаючись до Бога, немов біблійний Мойсей, Шевченко викриває перед ним тих, що

НеутопленНие поклони
За КРажу, за війну, за Кров,
Щоб БРатню КРов ПРолити, ПРосять
I потім в дар тобі ПРиносять
З Пожару ВКРадений ПоКров.

Наведені приклади, гадаю, достатньо ілюструють велике версифікаційне мистецтво Шевченка. Рідко хто

з його сучасників умів ним володіти. Напр., російський поет Пушкін майстерно орудував евфонією віршування, але звукописом користувався рідко (напр. у „Эхо“). Міцкевич іноді також користувався звукописом (напр., в описі полювання в поемі „Пан Тадеуш“). Але обидва вони не дорівнюють Шевченкові в умінні невимушено орудувати алітераціями.

Повторення звуків, що є основним засобом звукопису, часто переноситься Шевченком на слова та окремі вислови. Проф. Дмитро Чижевський на одній з конференцій УВАН дуже влучно зауважив, що ввесь чар поезії „Садок вишневий коло хати“, одного з найпростіших творів поета, полягає не тільки в пластичності кожного рядка, а й у повтореннях слів чи їхніх коренів:

Садок в и ш н е в и й к о л о х а т и,
Хрущі над в и ш н я м и гудуть,
П л у г а т а р і з п л у г а м и й д у т ь,
Співають і д у ч и д і в ч а т а,
А матері вечеря тъ ждутъ.

Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечеря тъ подає,
А мати хоче научати,
Так словейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та словейко не затих. (стор. 300).

Формальні традиції Шевченка (як, очевидно, й інші) дуже поширені серед сучасних передових поетів. Звукописом у шевченківському розумінні користувалися ранній Павло Тичина і Максим Рильський. Ним

користуються Євген Маланюк і Михайло Орест. Зокрема творчість М. Ореста може служити вдачним матеріалом для студій над звукописом. Але це вже інша тема.

Var Slavutych

ALLITERATION IN T. SHEVCHENKO'S POETRY **(Summary)**

Taras Shevchenko proved to be a great master of prosody. His language, capable of creating the depth of thoughts and refined emotions, should be compared to enchanting music.

Particular attention to the musical side of verse is one of Shevchenko's unique poetic characteristics. For example, he frequently makes use of alliteration, especially that with the letter L:

BuLo koLys' v Ukrayini —
ReviLy harmaty;
BuLo koLys' — zaporozhtsi
VmiLy panuvaty.
PanuvaLy, dobuvaLy
I sLavu, i voLu —
MynuLosya, ostaLysya
MohyLy po poLyu.

Each line of this fragment has one or two letters L that give the verses a mellifluous fluency of expression. Shevchenko's eloquence proves that he precedes the French symbolists Mallarmé and Verlaine, great masters of music in verses, by many years. One might assume that the latter could have proclaimed the Ukrainian poet their teacher, if they had known of the existence of his melodious verse.

No wonder that many of Shevchenko's poems became folk songs. In fact, the poet learned his art from the Ukrainian folklore that ranks very high among that of other nations.

Shevchenko's artistic tradition lives on in modern Ukrainian poets, particularly in the works of P. Tychyna, M. Ryl's'ky, M. Orest and many others.

ШЕВЧЕНКО У КРОПИВНИЦЬКОГО

(Факти до дослідження)

Що творчість Шевченка була точкою опори в театральній діяльності Кропивницького, не підлягає жадному сумніву. Вона виявилася в чотирьох напрямках діяльності цього театрального майстра: артистичній, режисерській, драматургічній та в мистецькому читанні творів Шевченка.

В своїй артистичній діяльності він залишився вірним творчій спадщині Шевченка від своїх ранніх аматорських вистав до своеї останньої зіграної вистави „Невольника” 4 квітня 1910 р. за п’ять днів до своєї смерті. В шевченківському репертуарі його країнами ролями стали Хома Кичатий з „Назара Стодолі” та Василь Коваль з його власного „Невольника”, побудованого на сюжеті Шевченкової поеми „Сліпий”. Проте за молодих років він добре виконував і ролю самого Назара і навіть, епізодичну роль Лірника в другому акті Шевченкової драми.

На професійній сцені в „Назарі Стодолі” він вперше виступив 20 грудня 1872 р. в Одесі, перебуваючи в трупі гр. І. та Д. Моркових та М. Чернишова. Щодо аматорської сцени, то він виступив в цій ролі раніше в Єлисаветі і такий виступ кощував йому звільнення з праці секретаря при Бобриницькій ратуші. В своїй автобіографії він зазначає, що в „Єлисаветі” йшов спектакль, звичайно, з добродійною метою і мені за-

гадали товариши грати дві ролі в „Назарі Стодолі”: Кичатого та лірника”.¹⁾

Роля Кичатого так і залишилася надалі домінуючою в „Назарі Стодолі” і стала взагалі одною з кращих в його репертуарі. „Не випадково „Назар Стодоля” не сходив з репертуару театру Кропивницького; не випадково не було кращого за Кропивницького Хоми Кичатого”.²⁾

Ці слова сучасного українського театрознавця М. Йосипенка підкреслюються й свідченням відомого українського актора І. Мар’яненка., В овіяній романтикою п’єсі Т. Г. Шевченка „Назар Стодоля” М. Л. Кропивницький грав кар’єриста сотника Кичатого, якого він зображав вольовою, сміливою людиною. Охоплений жадобою до влади, що була у нього внутрішнім імпульсом, Кичатий ладен пожертвувати навіть своєю улюбленою доночкою, віддавши її заміж за полковника. У розгортанні дії ролю окреслювалася широкими репінськими мазками. Соковитий голос, упевнена поведінка, тонкі правдиві психологічні переходи характеризували гру видатного майстра”.³⁾

Ту саму думку висловлено і в Львівській „Правді” 1875 р., де гру М. Кропивницького в ролі сотника Кичатого визнано як „незрівняну”.⁴⁾ Коли ж Кропивницький помер 1910 р., то це дало привід доктору Є. Олесницькому виступити з своїми цікавими спогадами в часописі „Діло”...., Кропивницький приїхав і виступив вперше в Шевченковій драмі „Назар Стодоля” в ролі сотника Кичатого. Не можна ніякими словами описати вражіння, яке викликав цей виступ, особливо між молоддю. Кропивницький був тоді 34-літній муж-

¹⁾ „М. Л. Кропивницький — Збірник, Автобіографія”, Київ 1955, Держ. Вид., стр. 58.

²⁾ М. Йосипенко „Аktor, режисер, театр. діяч, Збірник”, Київ 1955, ДВ., стр. 103.

³⁾ „Руський театр в Снятині”, „Правда”, Львів, 1875 р., ч. 16, 30 серпня, стр. 663.

чина і вже своїм виглядом імпонував незвичайно. Високий ростом, сильної будови тіла, але не надто ограйний, з гарними виразистими рисами лица, сильним звучним голосом, показував собою тип мужеської краси, і кожному з нас здавалося, що так конечно мусіли виглядати запорожці"...⁵⁾

Кропивницький в той час виступав і в ролі Назара. Суворий, як мистець до себе він з біgom часу залишив ролю основного героя. Проте, 1875 р. він ще з успіхом грав її, як свідчить про це той же Олесницький:Індивідуальність Кропивницького надавалася до ролі Назара як не можна краще. Коли по відспіванню коляди в першім акті несподівано з'являється Назар у відчинених дверях в повній молодечій красі, піднесений мальовничим козацьким строем, залунали на саму його пояну такі оплески, яких досі, певно, не чула ніколи тернопільська зала. Кропивницький брав публіку приступом уже самою свою появою, елементарною силою своєї справді козацької вдачі".⁶⁾

Другою ролею Шевченкового репертуару у Кропивницького справедливо треба назвати Василя Кovalя в його драмі „Невольник”. Цю ролю (згідно хронології артистичної діяльності Кропивницького, складеної Ю. Меженком) він відіграв біля 120 разів і її, насправді, можна вважати його улюбленою ролею. Підкреслити це особливо важливо, бо останні видання про Кропивницького в радянській Україні оминають аналізувати її зі зрозумілих високих патріотичних мотивів...

„Грай менш визначний талановитий актор (писав про ролю Кovalя „Одесский вестник”), вийшло б нудно... Кропивницький так майстерно відтворював кож-

⁵⁾ Др. Є. Олесницький „Кропивницький в Галичині”, „Діло”, Львів, 1910 р., ч. 95.

⁶⁾ Др. Є. Олесницький „Кропивницький в Галичині”, „Діло”, Львів, 1910 р., ч. 95.

ну думку, такої надавав ваги кожному слову, що в уяві глядача довго буде жити образ старого запорожця, здатного розв’язати всі життєві питання, крім одного: любить він більше дітей чи Україну”...⁷⁾

I, навіть, поза межами України часопис „Воронежский телеграф”, уміщуючи рецензію на виставу „Невольник”, писав, що „характер старого рубаки (Кovalя) вийшов історично-правдивим... У монолозі проклять Кропивницький надзвичайно гарний, як виконавець, а як автор змальовує характер козака-патріота. Прокляття його пашать такою ненавістю до уявленого зрадника, що бачиш, що весь монолог „переживається виконавцем” ”...⁸⁾

Що дійсно цю ролю старого Кovalя Кропивницький виконував так, що не можна було уявити другого, свідчить відомий актор М. Тагаїв:ми, молодь, завжди у першій дії (картина друга) виходили за лаштунки, щоб послухати як Марко Лукич буде прощатися зі зброєю і лагодити її для Степана, а так само говорити до коня. Коли він брав у руки зброю, то Ви бачили, що вона в руках фахівця-рубаки, так він умів її тримати. Коли говорив до коня, то це була мова до великого свого друга, до якого він звертався з проханням послужити молодій силі. Звучання цієї сцени було неповторне, так багато було в ній зворушливих фарб і широти. А в останній дії, як зараз бачу його згорблену постать, але з великою силою читав монолог, від якого мороз поза шкірою йшов”...⁹⁾

В другій драмі на Шевченка сюжет — „Титарівна” (більш відомою під назвою „Глум та помста”) Кропивницький грав ролю Гаврила Бакаляра, що в Шевченковій поемі не згадується і є суцільним творчим додрібком Кропивницького — драматурга. Цій ролі не

⁷⁾ „Одесский вестник”, 1884, ч. 1, 13 січня.

⁸⁾ „Воронежский телеграфъ”, 1884, 18 липня, ч. 80.

⁹⁾ Листування автора з М. П. Тагаївим, лист від 30 серпня 1961 р.

судилося посісти такого визначного місця, як Коваль та Хома Кичатий. Значно більше успіху мав Кропивницький в партії Батька в опері М. Аркаса „Катерина”, яку виконував з 1896 р., де як відомо другий акт текстово має найбільш тісне поєднання з поемою Шевченка.

Про режисерську діяльність Кропивницького в творах Шевченківської тематики можна найбільше довідатися з його листа до А. Маркович, датованим 4 лютого 1880 р., що переповнений цікавими зауваженнями що до самого характеру Галі з „Назара Стодолі” та її взаємовідношення з іншими персонажами: самим Назаром, батьком, Стехою.

Кропивницький писав щодо самого характеру Галі: ..., „Галя належить по своему походженню й вихованню до привілейованої верстви, тому в манерах її мови, в жестах, руках повинна бути панночка. Що Галя вирішує тікати з Назаром, це лише результат того-ж виховання; романтична голівка, захоплена почасти героїзмом Остряниці, Наливайка та інших історичних чубатих молодців”...¹⁰⁾ У взаємовідношеннях з Назаром Кропивницький радить А. Маркович підкреслювати нескінчено-безмежну, ідеально-люблічу натуру, патос, захоплення, урочистість. В сцені з батьком — віра в майбутнє щастя. В сцені з Стехою — Галя, панночка наївна та добрењька...

Глибоко окресливши характер Галі, Кропивницький переходить до безпосередніх режисерських порад: ... „Як що Ви будете, граючи, думати про те, як би зайвий раз не поцілувати, як би відомий жест глядач сприйняв не на мою користь і т. інш., тоді Галя вийде у Вас робленою. Читаючи ролю, спочатку не вчіть механічно, а вчитуйте кожну фразу, робіть розтягнення та павзи, де знайдете зручним; і, Боже скорони,

¹⁰⁾ „З листування М. Л. Кропивницького”, ДВУ, 1927, стр. 65-67.

в цих випадках притримуватися авторських ремарок”...¹¹⁾

Відомий український актор Й. Маяк згадує також, як досконало підготовляв Кропивницький „Назара Стодолю”...

„Режисуючи п’есу, він вимагав від усіх виконавців не лише точності дії, а, головне, змістової мови, ясного розуміння того, що він говорить: „Іншому дзусь, а я так візьмусь”; „Дівці дівку не довго збити з пантелику”; „Казав пан кожух дам, та слово його тепле”, — він вимагав від артистки, яка грала Стеху в „Назарі Стодолі”, щоб вона цим фразам надавала певного значення. Тобто, що вона зробить так, як хоче Кичатий, але чи одружиться ж він з нею? Чи дотримає слова?”¹²⁾

Отже ясно, що у Кропивницького йшла детальна й глибока режисерська праця, в даному випадкові саме над „Назаром Стодолею”. Це давало свої плідні наслідки, це ще один доказ за словами М. Йосипенка, що „саме на образах цієї Шевченкової п’еси виховував великий режисер-педагог молодих українських акторів”.¹³⁾

Говорячи про драматургічну спадщину Кропивницького на Шевченківські сюжети, перш за все треба говорити про „Невольника”.

Хронологічно ця п’еса слідує після відомої „Дай серцеві волю заведе в неволю” та двох жартів („Помирились” та „За сиротою і Бог з калитою”). За жанром перша є мелодрама, а другі — водевілі. Мелодрамою є і „Невольник”. Тут М. Кропивницький певним кроком слідує в цьому жанрі й поширює його на засадах Шевченкового „Назара Стодолі”. Наслідування в стилі саме теж іде за цією драмою, а не за сентиментальною мелодрамою Г. Квітки-Основ’яненка „Щира

¹¹⁾ Там „З лист. М. Л. Кропивницького”, ДВУ, 1927 р., стр. 65-67.

¹²⁾ „М. Л. Кропивницький, Збірник”, Київ 1955, стр. 342.

¹³⁾ „М. Л. Кропивницький, Збірник”, Київ, 1955, стр. 103.

любов". Друге, це продовження широкої лінії застосування етнографізму, барвистої екзотики. Романтично-побутові характери продовжують відтворювати в „Невольнику” лінію Шевченкового Гната з „Назара Стодолі”. Його продовженням є образ старого запорожця Василя Коваля. Шевченківські образи після поеми „Сліпий” набирають широко-розробленого малярського. Конфлікт прибирає зовнішній характер, боротьба з турками. Широко лунає патріотична пісня, що своїм виникненням у „Невольнику” йде від стежок знаменитої „Закувала та сива зозуля” П. Ніщинського, що завжди там була в „Назарі Стодолі” коронним номером сцени вечорниць. Як свідчить А. Кінько така пісня в „Невольнику”, як „Ревуть стогнуть гори-хвили” сприймалася за часів Кропивницького: ..., не лише в прямому, але й переносному значенні, про що свідчать спогади, — як пісня, спрямована проти царського режиму, його колонізаторської політики”.¹⁴⁾ Продовжуючи цю думку лишається додати, що ця сама причина „переносне значення” є й причиною того, що „Невольник” за часів радянської України не бачив сцени. Певні лише музичні моменти використав К. Данькевич в своїй опері „Богдан Хмельницький”.

Кропивницький йде в „Невольнику” за „Назаром Стодолею” в застосуванні де-яких типових засобів мелодрами. Такий момент, як втеча, що повертає круто дію драми наявний доказ тому. Метод раптового пізнання (Ярина з батьком пізнають осліплого Степана), раптового споріднення (Ярина й Степан дізнаються від батька, що вони не брат і сестра), переодягнення (сцена Степана з Недобитим) т. ін.

Щодо другої п’еси Кропивницького на Шевченків сюжет — „Глум і помста”, то вона мала шість редакцій, з них цензура пропустила на сцену п’яту редакцію 1895 р. В рапortах цензури вказувалося, що Кро-

¹⁴⁾ „М. Л. Кропивницький, Збірник”, Київ, 1955, стр. 142.

пивницького обвинувачували за „спогади старовинної української вольності й бажання показати на сцені у живих картинах колишнє вільне життя козаків, їхнє молодецтво, костюми й познайомити з тими піснями, які вони наспівували в давнині, як в житті сімейному, так і в бойовому”.¹⁵⁾

Що п’есу Кропивницький задумав і вдало здійснив свідчить твердження редактора „Зорі” В. Лукича-Левицького, що „своєю „Титарівною” знаменитий актор дуже злагатив, як літературу нашу драматичну, так і репертуар театральний, в якім вона, на наш погляд, займе визначне місце”.¹⁶⁾

На жаль, не так сталося. Цензурні утиски дуже відвели задум Кропивницького від того, як він хотів увіковічити на сцені цей твір Шевченка. П’еса була поставлена під назвою „Глум і помста”, втративши чимало вартостей. Критика підкреслила, що „п’еса багата лише (підкresл. мое — В. Р.) етнографічними дрібницями”.¹⁷⁾

Четверта ділянка творчості Кропивницького над Шевченком пов’язана з його діяльністю, як декламатора-читця.

Кропивницький з читанням Шевченкових творів виступав багато, часто й охоче. В своєму листі до В. Лукича-Левицького він згадує, як радо в 60-х рр. читав селянським дівчатам „Катерину” та „Черницю Маріяну”. Н. Лазурська свідчить, що ..., він любив „Кобзар” і не розлучався з ним ніколи. Читав з нього вірші напам’ять. Особливо любив „Чернець”. Слухаєш бувало його декламацію і бачиш перед собою козака в червоних оксамитових штанях, що танцює від Києва до Межигорського Спаса”...¹⁸⁾ Крім того з її свідчень дізнатися можна, що він декламував „До Основ’яненка” та „Мені однаково”. Спогади П. Коваленка відтво-

¹⁵⁾ „М. Л. Кропивницький, Збірник”, Київ, 1955, ДВ, стр. 120.

¹⁶⁾ „Зоря”, ч. 12, 1892 р., стр. 238-239.

¹⁷⁾ „Новости”, 1897, 19 червня, ч. 166, стр. 3.

рюють його майстерну деклямацію „Думи, мої думи” і згадують, що він деклямував уривок з Шевченкової поеми „Княжна” та „Сон” („Гори мої високі”). Очевидно, що на цьому не вичерпуються його Шевченка деклямації...

Кропивницький помер півстоліття пізніше від Шевченка і за цей час зробив чи не найбільш від усіх театральних діячів в поширенні Шевченкової спадщини. Його драми на Шевченкові сюжети („Невольник” та „Титарівна”) відтворили реально на сцені Шевченківські образи, які він поширював, узагальнюючи Шевченкове патріотичне звучання. Своєю режисерською працею він становив Шевченка образи в їх реалістичні форми. Своїм акторським виконанням Шевченка Хоми Кичатого відтворював яскраво створинну козацьку старшину, в образах Василя Ковала і Батька з „Катерини” українська молодь пізнавала й захоплювалася крицевим патріотизмом запорожця (Коваль) чи селянина (Батько з „Катерини”). Це не був лише тріумф талановитого актора, це був тріумф живучості цих образів в минулій і сучасній сторінці української історії. Шевченка картини рідного села, батьківської хати, минуле запорожця-ченця оберталися в талановитому виконанні майстра-декляматора на видовище, що лишалося в пам’яті кожного (без ріжниці віку) до кінця земного життєвого шляху...

Шевченко у Кропивницького — це чудова сторінка творчості, що ще далеко не вивчена й потребує силу додаткових джерельних матеріалів.

Визначний український педагог та актор П. Коваленко був свідком останнього виступу Кропивницького в Києві на Шевченківському концерті 13 березня 1910 р., а як відомо 9 квітня великого актора не стало в живих. Як оповідає Коваленко в той вечір ..., довго й захоплено вітали кияни основоположника українського театру. Дівчина в українському вбранні піднесла йому букет квітів. Марко Лукич на якийсь момент ніби

розгубився, не знаючи, що з ним робити, а далі глянув на портрет (Шевченка — В. Р.), підійшов до нього, постав якусь мить і ніби вклоняючись портретові, поклав до його підніжжя свої квіти. Це викликало нову бурю оплесків”.¹⁸⁾

(Доповідь прочитана на Шевченківській Сесії К. НТШ в 1961 році, у Торонті).

W. Revutsky

MARKO KROPYWNITSKY AND SHEVCHENKO

(Summary)

The author reviews the activities of M. Kropywnytsky as playwright, actor, director and master reciter of Shevchenko's works. Kropywnytsky used to base his plays on Shevchenko's poetry. "The Blind Man" became the basis for his drama "The Slave" and another poem by Shevchenko gave him inspiration to write the stageplay "Tytarivna", more known under the name of "Mockery and Revenge". As an actor Kropynystky played the roles of Nazar and Choma Kychaty in Shevchenko's play "Nazar Stodolia"; in his own play, "The Slave" he played the leading role, Wasyl Kowal, and in Arkas' opera "Catherine" the part of the father.

The author quotes numerous contemporaries of M. Kropywnytsky, who highly esteemed his talents as playwright, actor and theatrical producer, but particularly praised him as a master reciter who, by his unique art, widely popularized Shevchenko's poetry.

Kropywnytsky dedicated half a century of his life to the Ukrainian theatre and in that time most of his work was devoted to ideas and creations of Taras Shevchenko.

18) „М. Л. Кропивницький, Збірник”, Київ, 1955, ДВ, стр. 334.

ШЕВЧЕНКО І ЧЕТВЕРТА ДЕРЖАВНА ДУМА

Шевченко і його творчість тісно зв'язані з процесом національного, літературного й політичного відродження українського народу, почавши з половини XIX століття. На арені внутрішньої політики Росії ім'я Шевченка дійшло до кульмінаційної точки в трьох запитах у Четвертій Державній Думі, які піднесли перед конституційною законодавчою установою Росії важливу проблему внутрішньої політики уряду щодо українського народу. Ці запити могли мати глибоке значення й для інших меншин в російській імперії, тому що вони піднесли на політичному й законодавчому форумі Росії важливе питання поневолення одного з неросійських народів.

Літературна творчість Шевченка була одним із головних чинників, що викликали циркуляр Валуєва в 1863 р., скерований проти української мови та українських письменників, а пізніше Емський указ (*„lex Josephoviana“*) царя Олександра II, який послідовно заборонив усікі прояви українського культурного й національного життя, щоб остаточно покінчти з українським сепаратизмом. В Україні почала точитися важка й тривала боротьба між російською адміністрацією, себто виконавцями царського указу, й носіями високих гуманітарних ідей, що їх сильно поширила в Україні творчість Шевченка. Цей цікавий експеримент в історичному аспекті довів, що брутальний терор не може зламати духа нації, охопленої свідомістю національної єдності.

Початок ХХ ст. позначився відновленням українського культурного й політичного життя в східній

Україні. Японська війна й революція 1905 р. примусили російський уряд зробити далекодумчі поступки всім народам імперії. Маніфест від 30-го жовтня 1905 р., що постав з ініціативи графа Вітте, давав важливі полегші щодо елементарних свобод людини. Українці негайноскористали з нього, посилили свій культурно-національний рух і взяли активну участь у політичному житті Росії.

В Україні почали появлятися легальні культурно-освітні товариства „Просвіти“ з осередками в Києві, Чернігові, Кам'янці Подільському, Катеринославі, Одесі, Миколаєві, Мелітополі, Катеринодарі, Новочеркаську, Грубешеві на Холмщині, Сідльці на Підляшші. По селах з'явилися філії — читальні „Просвіти“, з найвищим числом їх на Катеринославщині, на Поділлі й Кубанщині. „Просвіти“ зорганізувалися навіть у Баку й Владивостоці, де було чимало українців на засланні. Українська міська інтелігенція гуртувалася в своїх клубах, що створилися з давніх громад. Водночас появилися українські часописи й журнали в цілій низці міст України.¹⁾

Створилися українські політичні партії, наприклад, Демократична й Радикальна, які восени 1905 р. об'єдналися в одну Демократично-Радикальну Партію, що стояла за децентралізацію — з тим, щоб кожна народність в російській імперії була автономною на своїй території з правом місцевого країового законодавства. Революційна Українська Партія (РУП) перетворилася в Українську Соціял-Демократичну Партію, але вона бойкотувала Першу Державну Думу, як і всі інші соціялістичні партії.

Російська Кадетська Партія здобула собі популярність і вплив в Україні тим, що вона признала необхідність введення української мови в шкільній системі України й заснування катедр українознавства

1) І. Холмський, **Історія України**, НТШ, Нью-Йорк — Мюнхен, 1949, ст. 335.

в університетах.²⁾ Ця частина партійної програми кадетів довела до політичного блоку з Українською Демократично-Радикальною Партиєю у виборах до першої Державної Думи в березні 1906 р.³⁾

В першім парляменті Росії, що його офіційно відкрив цар Микола II 10-го травня 1906 р., українська фракція мала 44 послі, себто майже 10% складу першої Думи. Духовним провідником української думської фракції став проф. М. Грушевський, який оселився в Петербурзі й зорганізував видавництво місячника „Украинский Вестник” для інформації громадянства Росії про проблеми українського народу.

Українська фракція в Другій Державній Думі називалася Українською Думською Громадою й складалася з 47 членів. Вона видавала часопис „Рідна справа”, що був дуже популярний в Україні. Думська Громада опрацювала законопроекти про автономію України, про мову в школі, в суді, в церкві. Однаке, ці законопроекти не дійшли до обговорення в Думі, тому що маніфест від 3-го червня 1907 р. розпустив Думу з уваги на „її незадовільний склад”. Це „Сoup d'état” 3-го червня змінив виборчий закон і зменшив число послів Думи з 524 до 442 коштом неросійських народів.⁴⁾

В Третій Державній Думі, що проіснувала 5 років (1907-1912), українці мали тільки 25 послів, поляки 18, білоруси 12, а деякі народи, як, напр., туркестанці, були цілком позбавлені представництва. Ще гірше була поставлена справа народного представництва неросійських народів у Четвертій Державній Думі (1912-1917), в якій, із слов'янських народів, поляки мали 16 послів, українці 10, а білоруси 6. Зате російське дворянство

2) Євген Чикаленко, *Спогади 1861 - 1907*, Нью-Йорк, 1955, ст. 387.

3) Ibid. ст. 418.

4) A. Kornilov, *Modern Russian History*, The Borzoi, A. Knopf, New York, 1917, p. 328.

мало 51% усіх мандатів цієї Думи, себто вдвічі більше, ніж у Першій Думі.⁵⁾

Після розпущення Другої Державної Думи й обмеження конституційних прав, нагінка на неросійські народи набирала чимраз більших розмірів. Побіч із посиленою централізацією державного управління повертається деспотизм місцевої влади, від губернатора провінції до найнижчого урядовця поліції. З 35 українських періодичних видань, що почали виходити або були заплановані в середині 1906 р., тільки три появлялися в 1907 р. Зникають українські видавничі спілки, припиняють свою діяльність просвітні товариства. Українські діячі, особливо передові члени Демократично-Радикальної партії, щоб обороняти культурні права України, відновляють у 1908 році давню безпартійну загальну організацію, що проіснувала від 1897-го до 1904-го року, але тепер уже під назвою „Товариство Українських Поступовців” (ТУП). Однаке діяльність цього товариства була обезсильна протиукраїнськими виступами імперіялістичної Росії. В циркулярі Століпіна про „иносторонние общества” (1910 р.), як також у його рапорті до сенату (1911 р.) в зв’язку з недозволеним товариством „Українська Хата” в Москві, говориться ясно, що українська культурна діяльність „с точки зрения русской государственной власти представляется крайне нежелательной и противоречит всем начинаниям, которые правительство проводит по отношению к бывшей (! — С. Е.) Украине.”⁶⁾ Тут міністер Століпін, мабуть, має на увазі боротьбу російського уряду з українським націоналізмом ще з XVII ст. Реакція царського імперіялізму повертає Україну до стану в період після 1876 р., — з тією тільки різницею, що в Україні все ще появлялися деякі часописи українською мовою.

5) Warren B. Walsh, „The Composition of the Duma”, *The Russian Review*, vol. 8, 1949, pp. 111-116.

6) С. Єфремов, *Історія українського письменства*, том II, Українська Накладня, Лейпциг, 1919, ст. 284.

їнською мовою, хоч і уряд робив великі труднощі ви-
давництвам та передплатникам.

У цій добі відновлених репресій проти українського культурного й національного руху зближався 1914-ий рік, а з ним сторіччя з дня народження найбільшого українського поета й мислителя, Тараса Г. Шевченка. Шевченків „Кобзар” був уже тоді настільною книгою кожної свідомої української родини. Вірші й поеми Шевченка вражали сміливістю висновків, збуджували думку, кликали на боротьбу з самодержавством. Вони ані трохи не втратили своєї актуальності на рік сто-
річного ювілею. 1912-го року М. Горький у своїй статті для журналу „Украинская жизнь” ставить Шевченка поруч з найвидатнішими поетами слов'янського світу XIX сторіччя: „Шевченко, Пушкін, Міцкевич — люди, що втілюють дух народу з найбільшою красою, силою і повагою.”

Українська громадськість докладала всіх зусиль, щоб гідно відзначити сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка. Передбачалися урочисті засідання Державної Думи, земських управ і інших установ, відкриття пам'ятників поетові, призначення стипендій і найменування учбових закладів його іменем; провадився збір пожертв на так званий фонд Шевченка.⁷⁾

При цьому треба згадати, що київська міська рада рішила ще 1905-го року спорудити пам'ятник Шевченкові в Києві й для цієї мети окремий комітет зібрав 150 тисяч карбованців, незважаючи на те, що уряд робив усі можливі перепони, щоб не допустити до спорудження пам'ятника.⁸⁾

Але нездовго до ювілею всі ці заходи були заборонені міністром внутрішніх справ, а духовенству заборонили служити панахиди по Шевченкові. Україн-

7) Радянське літературознавство, 2, 1960, ст. 113.

8) Рецензія д-ра Я. Славутича книжки Д. Іофанова **Матеріали про життя і творчість Тараса Г. Шевченка**, Київ, Держвид-худліт., 1957, Symposium, vol. XIII, No. 1, Spring, 1959.

ський народ сприйняв ці заборони як велику образу своєї гідності і чести. Хоч українці були найслабше зарепрезентовані в Четвертій Державній Думі, вони зуміли приєднати до свого протесту велику кількість послів трьох фракцій цієї Думи. Цей протест виявився в трьох запитах згаданих фракцій голові ради міністрів з приводу заборони майбутнього вшанування пам'яті поета. Первім документом є запит фракції трудовиків, другим документом — запит фракції кадетів, третьим документом — запит фракції соціал-демократів.⁹⁾

Наводимо їх в українському перекладі.

Документ 1. Заява ч. 104 у справі запитання голові ради міністрів з приводу заборони передбаченого вшанування пам'яті поета Шевченка (внесена підписами 36-ох членів Державної Думи 7-го лютого 1914 р.).

25-го лютого словнилося століття з дня народження одного з найбільших поетів усього слов'янства і безперечно найбільшого поета Малоросії (України — О. С.) — творця „Кобзаря”.

Цілком природно, що вдячна пам'ять малоросійського (українського — О. С.) народу не могла не відзначити цей святковий для нього день. Відгукувалися міські думи: в цей день передбачали відкрити кілька пам'ятників і відбути різні збори, на яких мали вшанувати пам'ять поета та відслужити панахиди.

До святкового дня залишилося не більше місяця, коли поширилися чутки, що всякі вшанування пам'яті поета будуть заборонені. Спочатку ці чутки здавалися цілком неправдоподібними з уваги на очевидну незаконність такої заборони. Прихильники цієї заборони в обороні й оправданні її вказують на те, що за життя Шевченка і в перших 50-их роках після його смерті, аж до 1906 р., цензура забороняла багато його творів; але ж цензура завжди забороняла твори, в яких відкрито й просто висловлювалися приховані думки й бажання народу; але ж і Пушкін усе життя боровся з цензурою й терпів від неї, і до теперішнього часу багато його творів не можуть побачити

9) Ці документи находяться в **Приложениях к стенографическим отчетам Государственной Думы** (4-й созыв, сессия 2-я, 1913-1914, вып. 3, Но. 271, 272, 280), Государственная публичная библиотека им. Салтыкова-Щедрина, Ленинград. Ці матеріали опубліковані в журналі **Радянське літературознавство**, 2, Київ, 1960.

світу, однаке вшанування його пам'яті ні в 1889, ні в 1899 рр. не було заборонене. Проте чутки виявилися правдивими.

В теперішній час стало відомо, що міністер внутрішніх справ розіслав губернаторам і градоначальникам циркуляр, який пропонує їм заборонити: публічні вшанування малоросійського (українського — О. С.) письменника Т. Шевченка, найменування його іменем учбових закладів, вулиць, назначення стипендій, збірку пожертв на фонд імені Шевченка та різні громадські збори з приводу ювілею. Крім того, духовенству заборонено служити 25-го лютого панахиди по „рабу Божому Тарасові”.

Циркуляр міністра внутрішніх справ є очевидним перевищенням влади:

поперше, тому, що хоч губернаторам і дано законом (ст. 83 Гор. Пол.) право стримати в відомих випадках рішення дум, але міністрові внутрішніх справ не дано права загальними циркулярами забороняти міським думам ушанування великих поетів;

подруге, тому, що й губернатори можуть стримувати рішення міських дум тільки в виразно зазначених випадках, до яких вшанування великого національного поета ні в якому випадку не підходить; і

потрете, тому, що публічні збори, на основі закону з 4-го березня 1906 р. про збори, можуть бути заборонені знову тільки в строго окреслених випадках: — коли їх програма суперечить суспільній моралі, коли вони загрожують суспільній тиші й спокоєві і т. п., чого в даному випадку в наявності немає.

Якщо, таким чином, циркуляр міністра внутрішніх справ виявляється перевищенням влади, то ще більшим беззаконням виявляється заборона православним християнам служити панахиди по православному християнинові.

З огляду на все вищесказане, ми, нижчепідписані, пропонуємо Державній Думі, згідно з ст. 33 статуту Державної Думи, запитати пана голову ради міністрів наступне:

1. Чи відомо панові голові ради міністрів, що міністер внутрішніх справ, з явним перевищенням своєї влади: а) наказав губернаторам припинити виконання постанов міських дум багатьох міст про вшанування Шевченка і б) заборонив різні громадські збори в зв'язку з ювілеєм, для заборони якого немас основ в діючім законі про збори з 4-го березня 1906 р.?

2. Чи відомо п. голові ради міністрів, що духовенство кількох губерній отримало наказ не служити панахид по Тарасові Шевченкові, наказ образливий для всіх віруючих християн, яким їх совість дозволяє молитися навіть за злочинців та лиходіїв, тим більше за великих і благородних людей, — а коли

відомо, то що він гадає зробити для того, щоб як вшанування пам'яті, так і служіння панахид відбулося без перешкод?

Це запитання просимо вважати негайним для відповіді.

Документ 2. Заява ч. 105 про звернення до голови ради міністрів і міністра внутрішніх справ, згідно з ст. 40 статуту Державної Думи в справі пояснення з приводу заборони передбаченого вшанування пам'яті поета Шевченка (внесена підписами 34-ох членів Державної Думи 7-го лютого 1914 р.).

В періодичній пресі були оголошені вісті про недопускальні розпорядження влади щодо вшанування століття з дня народження світової слави народного поета Т. Г. Шевченка.

Так, у Києві генерал-губернатор припинив працю комісії, що була вибрана міською думою, для організування ювілейних святкувань. Згідно з повідомленням київського голови міста, заборонені які б там не були святкування з приводу століття з дня народження Т. Г. Шевченка, а саме розпорядження начальника краю вийшло внаслідок наказу міністра внутрішніх справ. Водночас із ліквідацією діяльності ювілейної комісії київський губернатор опротестував постанову київської міської думи про асигнування 5000 карбованців на шевченківські святкування.

В місті Харкові губернатор скасував постанову міської думи відзначити ювілей Т. Г. Шевченка. Проти скасування постанови висловлено протест і внесено на розгляд управління міських земських справ.

В місті Миколаєві градоначальник не допустив голову міста внести в денний порядок засідання міської думи питання про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка.

Таке образливе для громадського сумління втручання влади в оцінку пам'яти поета, що являє собою гордість Росії, спонукає нижчепідписаних звернутися до пана голови ради міністрів і до міністра внутрішніх справ з наступним питанням:

1. Чи відомо їм: а) що в різних містах імперії, підпорядкованих владі, заборонені всякі святкування і вшанування дня сторіччя народження поета Т. Г. Шевченка, і б) чи будуть ужиті заходи для усунення цих розпоряджень, що викликають народне обурення?

Документ 3. Заява ч. 107 про запитання міністрів внутрішніх справ з приводу заборони передбаченого вшанування пам'яті поета Шевченка (внесена підписами 33-ох членів Державної Думи 11-го лютого 1914 р.).

Розгул націоналістичної політики уряду, що прямує боротьбою проти всіх національностей, що входять у склад російської держави, націковуванням однієї народності на іншу й замахом на їх культурні здобутки й законні права, щоб сховати повне банкрутство свого політичного курсу й відвести від нього увату російського суспільства, набув в останньому часі нечуваних розмірів.

Російський уряд і його агенти ніколи не обмежувалися існуючими законами, беззнеронно переступаючи їх, коли тільки вони стояли на шляху націоналістичних експериментів урядової влади.

В цьому запиті ми хочемо звернути увагу Державної Думи на ті брутальні порушення закону, що здійснюються в відношенні до української національності.

Тимчасові правила з 4-го березня 1906 р. про товариства й союзи не містять в собі ніяких обмежень для різних національностей відкривати товариства, що мають на меті культурно-національні і навіть політичні справи. Однаке, це не перешкодило бувшому міністрові внутрішніх справ видати незаконний обіжник тубернаторам і градоначальникам, у якому пропонувалося „не дозволяти інордницьких товариств, у тому числі українських і жидівських, незалежно від мети, до якої вони прямують”, і ця незаконна вимога мотивувалася тим, що їх діяльність може викликати наслідки, що загрожуватимуть суспільному спокою та безпеці.

Цей обіжник відкриває собою добу переслідувань. Не тільки не дозволяються нові товариства, але закриваються й старі, що діють у рамках, установлених самими ж урядовими агентами, установ і які не викликали за час своєї діяльності ніяких нарікань з боку влади.

Таким чином: 1) 8-го квітня 1910 р. закрили київське українське товариство „Просвіта”, яке проіснувало до того часу чотири роки і мало за мету, як свідчить затверджений губернським управлінням устав про товариства, сприяти розвиткові української культури шляхом організування бібліотек, читальень, книготоргівлі, відкриття школ та інших освітніх установ у київській губернії.

Закриття мотивувалося тим, що в завданнях товариства „Просвіта”, визначеных в її статуті (які були затверджені чотири роки тому самим губернським правлінням), і в видавничій діяльності була добачена загроза суспільному порядкові й спокою.

Наскільки постанова управління про закриття товариства була позбавлена законного обґрунтування, показує той факт,

що за видання товариством 36-ох книжок протягом чотирьох років воно ні разу не було покликане до судової відповідальності, і ці книжки вільно поширюються й тепер, після закриття товариства.

2) В 1912 р. закрито чернігівську „Просвіту” за „бездіяльність”, що наступила внаслідок таких дій адміністрації: дано наказ виключити зі складу членів товариства всю раду товариства, і, таким чином, стало неможливо скликати загальні збори згідно з статутом і виявити будь-яку діяльність.

3) 28-го квітня 1912 р. закрили за нібито „шкідливу діяльність” житомирську „Просвіту”, яка існувала від 1907 року, не отримавши за цей час ні одного попередження або перестороги від місцевої адміністрації.

4) 11-го жовтня 1912 р. закрили київський український клуб, а управу покликали до відповідальності згідно з статтею 129 карного кодексу за те, що в приміщені товариства знаходився український американський часопис „Свобода”, який вільно отримувано через київський поштовий уряд.

5) Трохи раніше закрили без жодних причин „Просвіти” кубанську, одеську і козацьку, чернігівської губернії.

6) Переслідування подільської „Просвіти” в Кам'янці-Подільському виявлялося в найрізноманітніших формах. Йї не дозволяли з найбільш незаконних причин відкрити бібліотеки-читальні. Так, не дозволили стати бібліотекарем „по маловозрастію” людині, яка закінчила духовну семінарію і є правозадатна зайняти посаду священика. Раді „Просвіти” заявили, що адміністрація не буде дозволити більш, ніж однієї імпрези на місяць. В 1912 р. не дозволено поставити п'есу „Сто тисяч”,¹⁰⁾ яку драматична цензура дозволила поставити на сцені. В 1913 р. не дозволили поставити також схваленої цензурою п'еси „На перші гулі”¹¹⁾ тільки тому, що в списках поліції її не знайшли.

7) Миколаївській „Просвіті” систематично забороняли дозвілі, і вечір-бал на користь стипендіятів „Просвіти”, назначений на 29 лютого 1912 р., поліція не допустила з уваги на те, що не отримала дозволу, хоч заяву подали 27-го жовтня, а закон вимагає заборони, коли таке станеться впродовж трьох днів.

8) В 1913 р. відмовлено в реєстрації українському мистецькому товариству в Києві, українському драматичному товариству в Одесі та українському товариству в Катеринославі.

9) Заборони вживати українську мову на зборах і лекціях в законі немає, і ще в 1903 р. урядуючий сенат найшов непра-

10) Комедія Івана Тобілевича (Карпенка-Карого), 1845 - 1907, первісна назва **Гроші**, 1889.

11) П'еса Ст. Панасенка (Ст. Васильченка).

вильним діяння полтавського губернського начальства, яке заборонило промовляти українською мовою при відкритті пам'ятника національному поетові Котляревському.¹²⁾

Тим часом в 1913 р. українському клубові „Родина” в Києві заборонили дві наукові доповіді: „Про сільське господарство в Південній Америці” і „Про суть поступу”. Заборону мотивували наказом міністерства внутрішніх справ.

10) Закритій сьогодні одеській „Просвіті” не дозволяли не тільки доповіді й лекції, але навіть спів українською мовою. Заборони мотивували тим, що тільки урядовець градоначальства Бончук знає „малорусське наречие”, а з урядовцем Бончуком завжди бувають суперечки.

11) 20-го жовтня 1912 р. в приміщенні Подільської „Просвіти” не могло відбутися продовження читання „Споминів Садовського”, що друкувалися в „Літературно-науковім віснику” в Києві, і не були конфісковані. Причина заборони поліцмейстра: „книжка видана у Львові. Господь знає, що в ній написано”. 8-го січня там же поліцмейстер заборонив без пояснення причин пробу хору.

12) В 1913 р. одеський градоначальник заборонив українському клубові „Українська хата” прочитати на вечорі в пам'ять Т. Г. Шевченка доповідь про нього українською мовою.

13) В тім же році воронізький поліцмейстер без пояснення причин заборонив Українському літературно-драматичному товариству літературно-музикальний вечір, присвячений пам'яті Шевченка.

14) Лубницький справник Полтавської губернії заборонив трупі Дукельського поставити дозволену цензурою оперету Ніцинського „Вечорниці”, бо вона не була в його списку різних п'ес.

15) В селі Єлісаветградці, Херсонської тубернії, заборонено поставити п'есу „Панна Штукарка”¹³⁾ через те, що, на думку справника, в Єлісаветградці „произойдет волнение умов”.

16) Борзенський справник Чернігівської губернії не дозволив ставити дозволену п'есу „Пан Штукаревич”¹⁴⁾ бо вона не була в списках поліції. Цей самий адміністратор, на тій же підставі, забороняє ставити п'еси, що були допущені його попередником, хоч були подані афіші, підписані попереднім справником, і число „Правительственного вестника”, в якому є повідомлення про дозвіл ставити п'есу.

12) І. Тиктор, **Велика Історія України**, Вінніпег, 1948, ст. 713.

13) Комедія О. Володського.

14) Комедія І. Зіневича.

17) В 1913 р., 6-го січня, в Кам'янці-Подільському адміністрація заборонила вільнопожежному товариству ставити п'есу „Борці за мрії”¹⁵⁾ мотивуючи тим, що не вистачило б городових під час вистави.

18) В Миколаєві українській трупі Колесниченка заборонили друкувати афіші українською мовою й називати себе „українською трупою”.

19) В 1913 р. начальник українського поліційського жандармського управління заборонив на станції Полтава-місто продавати українські часописи.

20) В тому ж році канівський справник заборонив друкувати в часописі „Каневская неделя”, що появляється російською та українською мовами, оголошення про передплату на українські органи: „Світло”¹⁶⁾, „Літературно-науковий вісник”¹⁷⁾ і „Дніпрові хвилі”¹⁸⁾ тоді коли ці оголошення вільно друкувалися в російських та українських журналах і часописах.

21) Мотовилівський старшина не видає передплатникам ні одного числа часопису „Засів”¹⁹⁾ оповіщає, що мотовилівський сільський староста також отримав наказ нищити всі українські часописи.

22) В Оріхові, Таврівської губернії, під час трусу, згідно з розпорядженням, відбирали всі легальні видання малоросійською (українською — О. С.) мовою.

23) В селі Тіснівці, Київської губернії, в селян відбирали навіть сільськогосподарські книжки Чикаленка „Про чорний пар”, допущені в нижчі сільськогосподарські школи українських губерній.

24) На вимогу інспектора народніх шкіл Уманська земська управа дала розпорядження вилучити з шкільних бібліотек українські книжки. Вилученими були не тільки популярні видання з сільського господарства, медицини, ветеринарії і т. п., але навіть евангеліє в українськім перекладі, видане, як відомо, з благословення Святішого Синоду. Такий факт відбувся, між іншим, у селі Ладижинці.

25) В селі Радівцях, Подільської тубернії, споживчій спілці пред'явили вимогу зняти українську вивіску.

26) З бібліотеки Кардишевського товариства забрано українські книжки.

15) П'еса Б. Грінченка.

16) Світло, Київ, 1910-1914.

17) Літературно-науковий вісник, Львів — Київ, 1898-1919.

18) Дніпрові хвилі, Катеринослав, 1910-1914.

19) Засів, Київ, 1911-1912.

27) В тій самій Подільській губернії губернатор запитав губернську земську управу, чому на вінницькім кооперативнім з'їзді, що його скликали клопотанням управи, дебати велися українською мовою. Поліційного чиновника, що вартував на з'їзді, посадили на гауптвахту за те, що не спиняв промовців. Справникові дано сувору догану. Інструктора, що перший заговорив по-українському, звільнили із служби.

28) Полтавський губернатор не дозволив Золотоніському товариству красного мистецтва влаштування публічної лекції про Шевченка.

29) Катеринославське губернське управління в справах товариств відмовило „Просвіті” в Катеринославі в реєстрації філіяльних відділів цього товариства в селищах Камінці, Одинцеві, Чаплині та Сурсько-Михайлівці.

30) В місті Зінькові, Полтавської губернії, інспектор народних шкіл заборонив учителькам брати участь у „мазепинськім” вечорі, що його влаштувало музично-драматичне товариство.

Але найбільш кричуще беззаконня і водночас найбільша зневага, заподіяна всьому українському народові — це заборона вшанувати національного генія українського народу Т. Шевченка. Ініціатива цього беззаконного діла належить колишньому чернігівському губернаторові, а сьогодні міністрові внутрішніх справ — Н. Маклакову.²⁰⁾

В 1906 р. було височайше дозволено полтавському губернському земству відкрити всходи в імперії збірку на спорудження пам'ятника Шевченкові. Чернігівський губернатор Маклаков заборонив, незважаючи на височайший дозвіл, провадити збірку в межах Чернігівської губернії. За ним іде одеський градоначальник Толмачев, який заборонив друкувати в одеських часописах оголошення про збірку пожертв на пам'ятник.

Від редакції часопису „Терек” вимагали під затрозою грошової карти показати число циркуляра міністерства внутрішніх справ про дозвіл повсюдних збірок на пам'ятник Шевченкові. Хорольський справник, Полтавської губернії, відібрав підписані списки для збірки пожертв.

Котелівський поліційний наглядач, Харківської губернії, відібрав в учителя Резвака папери, що йому прислава Полтавська губернська земська управа, для збирання пожертв, і сконфіс-

20) Наступний коментар про Маклакова зробив V. I. Gursko, *Features and Figures of the Past*, Stanford Univ. Press, 1939, pp. 521-22: „N. A. Maklakov succeeded A. A. Makarov as Minister of the Interior... In order to keep his position he had to make friends with the extreme Right group and to parade Right convictions... he was an ardent partisan of absolutism.”

кував зібрані гроши. В Маріївці, Донецької області, пристав так само відібрав в аптекаря Ярового плякати, талонну книжечку та зібрані гроши.

Нарешті тепер стало відомо, що міністер внутрішніх справ розіслав губернаторам циркуляр, який пропонує заборонити всякого роду відзначення пам'яти Шевченка. Водночас духовенству заборонили служити 25-го лютого панахиди по „рабу Божому Тарасові”.

Наказ міністра внутрішніх справ губернаторам припинити виконання постанов міських дум багатьох міст про вшанування Шевченка є безсумнівним перевищенням влади, тим більше, що навіть урядуючий сенат, розглянувши на засіданні 23-го травня 1913 р. рапорт Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора про закриття об'єднаного комітету для спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченкові при Київській міській думі, відхилив пропозицію генерал-губернатора й висловився в тому сенсі, що київська дума має право й надалі брати участь у справі спорудження пам'ятника Шевченкові.

Прямим порушенням закону з 4-го березня виявляється така загальна заборона публічних зборів, що їх справляють для вшанування сторіччя з дня народження великого українського поета. В цьому факті найшли найяскравіше відображення не тільки політика розтрнудзданого націоналізму і придушення однієї з найвидатніших національностей, що входять у склад Росії, але й протисуспільні та антикультурні тенденції урядового курсу. Жорстоке й незаконне переслідування української мови і самодіяльності українського народу є лише одна з ланок у суцільному ланцюзі беззаконня і свавільства, що сковує всі народності, які живуть у Росії.

З огляду на вищесказане, ми, нижче підписані, пропонуємо Державній Думі, згідно з ст. 33 статуту Державної Думи, запитати міністра внутрішніх справ:

1. Чи відомі подані в цьому запитанні факти?
2. Якщо відомі, то яких заходів він наміряється вжити для відновлення законного порядку?

Це запитання просимо вважати негайним для відповіді.

З цих трьох запитів міністрові внутрішніх справ, тільки перший був прийнятий Четвертою Державною Думою, другий був знятий авторами з обговорення, а третій обговорювався, але прийнятий не був.²¹⁾ Однаке ці запити, явно підтримані 103-ма послами Думи, свідчать про глибоке незадоволення й протест громадської

21) *Радянське літературознавство*, 2, 1960.

опінії з приводу репресій російського уряду проти елементарних свобод людини. Тарас Шевченко ще за життя справив великий вплив на передових людей свого часу; але він вийшов далеко за межі епохи, яка його породила і яку так повно відбив він у своїй творчості. Його гуманітарні ідеї прямо протилежні російському автократизму і взагалі всякому духовному та фізичному поневоленню.

Незважаючи на заборону святкування сторіччя з дня народження Шевченка і навіть традиційних панахид у церквах, українське громадянство, включно з широкими колами студентів і учнів Києва, Харкова, Одеси, Полтави та інших міст України, відзначило цю знаменну річницю. В селах України відбулися сходини селян, присвячені пам'яті поета. Незважаючи на попредні арешти, в Києві відбулися виступи й страйки робітників та демонстрації студентів. Ювілей Тараса Г. Шевченка був відзначений у Петербурзі, Москві та інших містах Росії, де були скupчення українців. Інші поневолені народи в Росії, особливо грузини, приєдналися до цих святкувань. Наприклад, на ювілейному вечорі 15-го квітня 1914 р. у Тблілі виступив із спогадами про Шевченка найстарший грузинський поет Акакій Церетелі,²²⁾ а студенти-грузини, які з великою пошаною ставилися до Шевченка за його поему „Кавказ”, взяли участь у демонстраціях спільно з українськими студентами.²³⁾

Оцінюючи значення подій, що розгорнулися в країні у Шевченківські дні 1914 р., В. І. Ленін писав:

„Заборона вшанування Шевченка була таким чудовим, прекрасним, на рідкість щасливим і вдалим заходом з точки зору агітації проти уряду, що кращої агітації й уявити собі не можна. Я думаю, всі наші найкращі соціал-демократичні агітатори проти уряду ніколи не досягли б за такий короткий час таких запоморочливих успіхів, яких досяг у протиурядовому розумінні

22) *Історія УРСР*, Академія Наук УРСР, том I, Київ, 1953, ст. 682.

23) Д. Дорошенко, *Мої спомини про давнє минуле (1901-1914)*, Тризуб, Вінниця, 1949, ст. 163.

цей захід. Після цього заходу мільйони і мільйони »обивателів« стали перетворюватися в свідомих громадян і переконуватися в правильності того вислову, що Росія є »тюрма народів«.”²⁴⁾

Творчість Шевченка завжди мала й має тепер величезне значення в Україні, бо вона у високохудожній формі втілює новий національний дух народу. „Кобзар” Шевченка став носієм національних ідеалів і водночас настільним підручником історії і мови та книгою політичного кругозору широких народних мас. Український націоналізм Шевченкового зразка здобув незалежність Україні наприкінці Першої світової війни.

Під впливом Шевченка розвивалося літературне життя і в УССР, особливо в першому десятиріччі. Більшевицькі критики були змушені визнати великого поета клясиком української літератури XIX ст. Однаке, вони дали свою власну інтерпретацію творів Шевченка. В. Коряк один із перших намагався дати пояснення до творів Шевченка в більшевицькім дусі.²⁵⁾ Щойно в 1934 році ЦК КП(б)У видав офіційну „тезу“ про Шевченка, що стала догматичною базою інтерпретації творів поета.²⁶⁾ Весь „Кобзар“ Шевченка проникнутий глибоко-демократичною ідеологією, пов’язаною з почуттям самопошани й ідею національної незалежності. Цю ідеологію можна частинно заглушити тільки пропусками в текстах або просто фальшуванням, а значно менше тенденційними інтерпретаціями, які при зіставленні їх з оригіналом відразу тратять будь-яку літературно-критичну вартість.

Від появи перших творів Шевченка 1840 р. і по сьогодні його свободолюбні і гуманні ідеї хвилюють мільйони умів у світі. Ці ідеї скеровані проти поневолення будь-яким режимом. Вони все актуальні, як і були 1914 р., й тому вони матимуть свій благородний вплив на хід подій на Сході Європи.

24) В. І. Ленін, *Твори*, том 20, ст. 196.

25) George S. N. Luckyj, *Literary Politics in the Soviet Ukraine 1917-1934*, Columbia University Press, New York, 1956, p. 38.

26) Ibid., p. 227.

SHEVCHENKO AND THE FOURTH DERZHAVNA DUMA

(Summary)

The creative work of Taras Shevchenko is closely connected with the process of the national, literary and political renaissance of the Ukrainian people, which has developed since the middle of the 19 century. In the Russian political arena Shevchenko's name achieved its highest popularity in three enquiries made in the Fourth Derzhavna Duma (Parliament) which threw a strong light on the internal political practices of the Tsarist government in regard to the Ukrainian problem. They were made by three different political groups.

The first enquiry, on February 7 1914 was signed by 36 members of the so called "Toiler group" (Trudovyky). It dealt with the order of the Department of the Interior, which prohibited the celebration of the 100th anniversary of Shevchenko's birth by erecting monuments, naming streets after him, creating a special Shevchenko foundation, or even reading High Masses for his soul. The second enquiry, submitted by the important party of Constitutional Democrats and signed by 34 members of Parliament, dealt with the same subject. The third document, submitted to the Duma on February 11, 1914, was an enquiry signed by another 33 deputies of the Social Democratic party. This was the most substantial of the three and, apart from the question of the prohibited celebrations of Shevchenko's birthday, it dealt with the illegal suppression of Ukrainian education and literary "Prosvita" societies, Ukrainian professional theatrical performances, and even the activities of amateur artistic clubs.

Of these three enquiries, presented to the Minister of the Interior, only the first was passed by the Duma, the second being withdrawn and the last rejected.

The above parliamentary enquiries point to the importance of Shevchenko's influence in the cultural and political life of the Ukrainian people of that period of time and also to the general treatment afforded by the Tsarist government to all non-Russians.

Ukraine continues to live under the Russian regime and the policy of the present Russian government differs only

formally from the old one. Officially Moscow recognizes Shevchenko as a great revolutionary and even organizes grand scale jubilees in his honour, but at the same time it distorts and falsifies his literary work, omitting in new editions of his poetry anti-Russian texts and adding tendentious interpretations. This, of course, is too translucent to impair in any way Shevchenko's reputation as the great champion of Ukrainian freedom.

ШЕВЧЕНКО В АНГЛОМОВНИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЯХ І БІОГРАФІЧНИХ СЛОВНИКАХ

Щодо загальних енциклопедій, то, наскільки можна було ствердити, першу згадку про Шевченка помістила Британська Енциклопедія (*Encyclopaedia Britannica*) у дев'ятому виданні, Единбург, (1875-1889) в 21-му томі, що появився в 1886 році. В цьому томі на 109-110 сторінках знаходимо відомості про Росію. Під заголовком „Російська література” знаходимо уступ „Малоросійський діялек”, де говориться про Шевченка, що Шевченко це основоположник малоросійської літератури, хоч цій літературі початок дав Іван Котляревський (1769-1838), який писав народною мовою. Правдивим національним поетом являється Тарас Шевченко, народжений в селі Кирилівці на Київщині, як кріпак. Свої страшні дитячі переживання подає він в автобіографії. Вільною людиною Шевченко став щойно в дорослому віці. Він був викуплений своїм майстром. Крім поезій Шевченко займався малюванням, в якому добився великих осягів. Шевченко за свою протидержавну діяльність був засланий на Сибір в часі від 1847-1857 рр. Він недовго прожив на волі після свого звільнення. В 1861 році помер, маючи 46 років. (44)

Ніхто інший не описав так сильно старі часи в Україні, як Шевченко. В дитячих роках, будучи на селі, він наслухався старих традицій, які з великою вірою поширювали. Він оживляв старі часи Наливайка, Доронішка та інших. Як Гоголь він находив і описував сцени з кровопролиттям. В могутній поемі „Гайдамаки” маємо картину страхіття Гонти і його друзів під Ума-

нем. Його нариси завжди реалістичні, як в Бирнса з його шотландськими піснями, так Шевченко відтворює чарівного духа України.

Його похорони перетворилися у всенаціональну процесію, а на великій могилі перемоги, на його пам'ять, поставлено хрест біля Канева над Дніпром. „Його могила стала Меккою південно-російських революціонерів”. Цей прихильний уступ написав В. Р. Морфіль (W. R. M.), який інтересувався літературою східних слов'ян. Він був знайомий з Іваном Франком.

Подібний уступ з деякими скороченнями подає ця сама енциклопедія (американське видання) у дев'ятому виданні, Нью-Йорк, 1878, в 21-му томі, що появився в 1886 році. В цьому томі на 79-ій сторінці знаходимо відомості про Росію, включаючи й Україну, під назвою „Малоросія”. В уступі, присвяченому українській літературі (стор. 87), сказано, що „Малоросійська література” починається від Котляревського. Присвятивши розмірно багато місця Шевченкові, енциклопедія подає таку загальну його характеристику, що і в едінбурзькому виданні: „Справжній національний поет... Ніхто не змалював з більшою силою стари часи України, як Шевченко... Його могила названа Меккою південно-російських революціонерів”. Як джерело таких інформацій енциклопедія подає твір Павлі п. н. „Народи РОСІЇ”, популярне видання М. Ілліча”.

В дальших виданнях Британська Енциклопедія (*Encyclopaedia Britannica*) не присвячує окремого гасла для Шевченка, де менш відомі російські письменники мають своє гасло. Розглянемо видання після Другої світової війни, а саме: Британська Енциклопедія (*Encyclopaedia Britannica*), Чікаго, 1943, 22-ий том, на сторінках 671-672, під заголовком „Українська література”, знаходимо такий уступ про Шевченка: „Модерна українська література починається від Івана Котляревського (1769-1838). Його перелицьована „Енеїда” (1798) і його комедія „Наталка Полтавка” (1816) є набли-

жена до російської літературної традиції, з відхиленням через впровадження вернакули до літератури. Послідовники Котляревського не вийшли поза рівень провінціоналізму „Heimatkunst”. Нового духа до української літератури впровадив Тарас Шевченко (1814-1861), з походження селянин і кріпак. Цей факт підкреслює головно демократизм і селянський характер модерної української літератури. Шевченко романтик, націоналіст у своїй ранній творчості, революційний інтернаціоналіст.” Уступ підписаній ініціялами: Д. С. М. Є це Принц Мірски, лектор російської літератури, Королівського каледжу Лондонського університету.

В іншому виданні Британської Енциклопедії (*Encyclopaedia Britannica*), Чікаго, 1947, в уступі про українську літературу в томі 22-му находимо таку інформацію: „...Нового духа влив Тарас Шевченко. Він народився селянином-кріпаком (a peasant and serf), і цей факт надає виразно демократичного й сільського характеру модернії українській літературі. Романтичний націоналіст у своїх перших, а революційний інтернаціоналіст у пізніших творах, Шевченко сягає глибоко корінням в український фольклор. Він став символом національності”.

В дальших виданнях цієї самої енциклопедії, Британська Енциклопедія (*Encyclopaedia Britannica*), Чікаго, 1959, 22 том, 666 сторінка під заголовком „Україна під царським пануванням” читаемо: „В 1846 році біля 30 українських патріотів заснували в Києві тайне товариство св. Кирила і Методія. Це підчеркує відродження українського націоналізму. Визначними членами цього товариства були два історики Микола Костомаров (1817-1885) і Пантелеймон Куліш (1819-1897), а також Тарас Шевченко (1814-1861), поет, який в своїй поемі „Сон” обвинувачує Петра I за „розп'яття України”, а Катерину II „за довершення його жертв”. Цей уступ написав поляк Казімеж Мацей Смогоржевський. Розглянемо найновіше видання Британської Енциклопедії

(*Encyclopaedia Britannica*), Чікаго, 1961, 22 том, 669-та сторінка, уступ „Українська література”. Автор уступу Євген Маланюк, відомий український поет, і тут він дуже мало сказав про Шевченка. Він починає від заснування Харківського університету, а кінчає на Шевченкові. Ось його слова: „Геній Тараса Шевченка вдмухнув нового національного духа в романтизм і до цілої української літератури”. Це є інформація українського поета про Шевченка, для не українського читача. З такої характеристики ніяк не можна винести повного образу Шевченка.

„Енциклопедія Амерікані” (*Encyclopedia Americana*), у 27-му томі видання з 1949 р., присвячує багато місця Україні. У параграфі „Мова і література України” при кінці читаемо: „...Велике число поетів і письменників осягнуло більше ніж місцеву славу. Між ними визначилися: Кобилянська, Стефаник, Вовчок, Шевченко, Куліш, Франко, Мирний, Коцюбинський і Винниченко...” Окремого гасла Шевченкові не приділено.

„Енциклопедія Амерікані”; канадське видання (*Encyclopedia Americana, Canad. ed.*), Монреаль, 1958, 27-ий том. На сторінках 255-261 під заголовком „Україна” включає кожну ділянку з українського життя, а теж і літературу. На сторінці 259-ї автор сягає до Київського періоду, відтак зупиняється на Котляревському (1769-1838), який дав поштовх до відродження української літератури. В 1798-му році Котляревський впровадив в українську літературу живу народну мову. Дальше читаемо: „Велике число поетів і письменників осягнуло більше ніж місцеву славу протягом 19 століття, визначніші з них це: Федькович, Франко, Кобилянська, Коцюбинський, П. Куліш, Мирний, Шевченко, Стефаник, Винниченко і Вовчок. Один світової слави український письменник, який писав за царських часів російською мовою, був М. Гоголь”. Цей уступ подав Ельсворт Раймонд, професор Нью-Йоркського університету.

„Енциклопедія Коліерса” (Colliers Encyclopedia), видання з 1949-го року, 17-ий том, в уступі під заголовком „Шевченко Тарас (1814-1861), український поет і мистець” подані інформації на 25-ти рядках про його життя і твори, про які сказано: „У 1840 р. видав „Кобзаря”, тобто низку поезій, що прославляли запорозьких козаків і виявляли біль з приводу терпіння його народу. В 1841-му р. він видав „Гайдамаки”, з описом бунту українських селян проти поляків у 1768 д. Після того він звернув увагу на терпіння свого народу під Росією в поемах „Сон”, „Великий льох”, „Кавказ” і ін. Арештований в 1847-му р. за приналежність до товариства „Св. Кирила і Методія” був відданий до російської армії і засланий на Сибір з забороною писати і малювати. Шевченко був звільнений у 1857-му р. і повернувся до Петербургу зломаною людиною. Він помер в Петербурзі 10 березня 1961 р. Він був призначений речником терпіння України, борцем за її право на незалежність і найбільшим її поетом”. Автор цього уступу підписаний ініціалами „С. А. М.”, це є знаний приятель українців Кляренс А. Маннінг, професор Колюмбійського університету.

У 19-му томі енциклопедії Коліерса, виданому в 1950 р., в уступі „Українська література” сказано м. ін.: „...В поезії Тарас Шевченко виявив саму істоту українського генія. Народжений в неволі, а пізніше прогнаний на Сибір за царя Миколи I, Шевченко прожив тільки дев'ять років на волі. Його трагічне життя й таке ж життя його народу яскраво наскітлені в його віршах, переповнених справжнім пророчим надхненням... Його політичні твори: „Сон” і „Великий льох” спричинилися до розбудження національної свідомості народу”. Уступ підписаний ініціалами „С. Н. А.” це є Константин Генрі Андрусишин.

„Енциклопедія Коліерса” (Colliers Encyclopedia), Нью-Йорк, 1959, 17-ий том, сторінки 533-534, уступ „Шевченко Тарас (1814-1861), український поет і ми-

стець”, написаний професором К. А. Маннінгом у виданні з 1949 р., редакція передрукувала в цілості.

„Католицька Енциклопедія” (Catholic Encyclopedia), Нью-Йорк, 1912, том 13-ий, сторінка 279-та, автор в цьому уступі не вживає властивої назви для українського народу, хоч йому відомо, що українці це окремий народ. Він залишки вживає „русини” і „південні росіяни”. В уступі про „Русинів”, він інформує, що руською мовою послуговувалися автори з міжнародним розголосом, найбільший з яких — це поет Шевченко. Дальше читаемо: „Не диво, що старі мрії Мазепи, Хмельницького і Шевченка про незалежність Малоросії від Росії і Польщі, находимо залишки в серцях південних росіян (Southern Russian) ті самі почуття мають підставу кружляти між русинами (Ruthenians) в Галичині і Мадярщині, які прагнуть звільнитися від залежності німецького, польського і мадярського народів. Автор уступу про русинів підписаний відомий адвокат в США, А. Дж. Шіпман.

Дуже вражає факт, що славна „Чамберс Енциклопедія” (Chamber's Encyclopedia), Нью-Йорк, 1950 р., том 14-ий, містить доволі велику згадку про Україну та її політичну історію, а не згадує нічого про українську літературу і не присвячує окремого уступу Шевченкові.

На цьому можна закінчити обговорення загальних енциклопедій, наскільки йдеться про згадки щодо Шевченка, а передаймо до інших видань, які теж називають себе „енциклопедіями” або „словниками” (Dictionaries), а які спеціалізуються в різних ділянках знання, де є місце і для письменників або літераторів.

„Колюмбійська Енциклопедія” (The Columbia Encyclopedia) в одному томі, 2-ге видання, Колюмбійського університету, 1950 р. На сторінці 1812-ї читаемо: „Шевченко Тарас, 1814-61, український поет і націоналіст. Син кріпака, був відданий в науку до моляра в Петербурзі; відтак поет Жуковський пізнав Шевченка і ку-

пив йому волю. Шевченко стає політично підозрілим, за його націоналістичну тематику в своїх творах був засланий на Сибір в роках 1848–58. З часом його звільнено, але вже з надірваним здоров'ям. Його поезії писані народною мовою, були дуже популярні в його країні. Його „Вибрані поезії” (Selected Poems) були перекладені на англійську мову в 1945 р. Він був теж автором коротких оповідань: „Музика” (1882) і автобіографічної повісті „Художник” (1887). Уступ не підписаний і без подання бібліографічних джерел.

„Енциклопедія Літератури” (Encyclopedia of Literature, ed. Joseph Shipley), Нью-Йорк, накладом „Філософічної Бібліотеки”, 1946 р. поміщений уступ „Українська література” з дуже оригінальною характеристикою цілої української справи. Сказано там на вступі: „Українська проблема — це одна з найбільш заплутаних проблем серед усіх слов'янських націй”. Згадавши про відродження української літератури з появою „Енеїди” Котляревського й вичисливши його безпосередніх наступників, автор цього уступу подає такі інформації:

„Як об'єднуючий чинник нових напрямків виступає Тарас Шевченко (1814–1861), один з найбільших серед усіх слов'янських поетів. Народжений в підданстві на дворі польського пана в Росії, він був завезений своїм паном у Петербург...” Далі згадано про появу „Кобзаря”, про „Гайдамаків”, про Кирило-Методіївське Братство, про кінець життя Шевченка і подано загальну характеристику його поезій, а саме: „Його поезії навіяні духом незалежності України. Він теж вимагав справедливості для найнижчих, не тільки для визволення з московського режиму, але й з забобонних традицій сільського оточення. Він був в найправдивішім значенні слова соціально-демократичний поет, і сполучав це з глибоким почуттям в мові й вислові; він загально цінений в цілому слов'янському світі...” Подавши характеристику деяких поезій Шевченка, автор

уступу кінчає: „Важко сказати, що міг би осягнути Шевченко, якщо б він був розвинувся на волі; він залишається найправдивішим поетичним духом, якого досі дала поезія”. Підпис під уступом відомого професора Кларенса А. Маннінга.

„Слов'янська Енциклопедія”, Нью-Йорк, накладом „Філософічної Бібліотеки” 1949 р. видавець Йозеф Роучек. На сторінці 1138-ї поміщені такі дані: Шевченко Тарас (1814–1861), український поет, співець України (Bard of Ukraine), загально признаний найбільшим з українських письменників і одним з найбільших поетів слов'янського світу. Тому, що він виказав літературну придатність української мови, що прославив українських козаків за їх боротьбу за незалежність і пристрасно вірив в майбутню вільну Україну, він багато причинився до створення чуттєвого й інтелектуального тла для незалежності України впродовж останньої половини 19-го століття”. Представивши Шевченка в такому світлі, автор статті, що охоплює цілу колонку на пів сторінки, закінчує її такими повними захоплення вислови: „Велич Шевченка як поета лежить у тому, що він близькуче потрапив вживати досі нерозвиненої української мови як літературного засобу, що надається до висловлювання найніжніших почувань, а ще більше в його широкій прихильності й пристрасній любові до своїх земляків-українців і в його непохитній вірі у вільну, демократичну Україну”. Підпис під статтею: Олівер Дж. Фредеріксен, професор університету Маямі.

„Словник модерної європейської літератури” (A Dictionary of modern European Literature, Horatio Smith, general editor), Нью-Йорк, Колюмбійський університет, 1948 р., сторінки 829–831, під заголовком „Українська література” читаемо: „Серед українських поетів Франко займає друге місце по Шевченкові. Йому бракувало Шевченкового хисту в інспірації, який нагадує хист Бернса, однаке він (Франко) був широкого діапазону

і культури. Його вважається творцем модерної української літератури.

„Автори двадцятого сторіччя”, Нью-Йорк, 1947 р. (Twentieth Century Authors, ed. by Stanley J. Kuntz and H. Hauchart), що охоплює 1,850 біографій з 1,750 портретами, не вміщено ні одного українського імені ні Шевченка, ні Франка, ні навіть Гоголя, хоч є багато російських імен.

„Біографічний словник Вебстера” (Webster's Biographical Dictionary), Спрінгфельд, Масс., 1948 р., на сторінці 1357, поміщений уступ: „Шевченко, Тарас Григорович, 1814-1861, український поет, професор університету в Києві в 1845 р. Заснував Братство св. Кирила й Методія для великих реформ, як знесення невільництва, заведення суспільної рівності” і т. п. Вичисливши приблизно точно головні Шевченкові твори, далі читаємо в словнику, що вони принесли йому назву батька української літератури.

„Словник світової літератури”, Нью-Йорк, 1943 р. (The Dictionary of World's Literature, ed. by Joseph T. Shipley). Цей словник охоплює „критику, форми і техніку” в однім томі. Там на сторінці 599-ї поміщений уступ про українську критику, якої осередком — як там говориться — є український фольклор з перших десятиріч дів'ятнадцятого віку. Далі читаємо таке: „Критика в письменній літературі — започаткована Миколою Костомаровим... Тарас Шевченко, найбільший український поет, у всіх своїх творах виявляє, що він черпає свою підтримку і початок зі скарбниці народної творчості. Панько Куліш розширив ці рамці”. Огляд української літератури доведений до Хвильового. Автора не подано.

До іншого роду словників, чи спеціальних енциклопедій, належить „Світовий Колюмбійський довідник Ліппінкота”, Нью-Йорк, 1952 (The Columbia Lippincott Gazetteer of the World, New York, Columbia press, 1952), який подає імена місцевостей з назвою „Шевченко”.

Там на сторінці 1751 читаємо таке: „Шевченко — містечко з населенням (в 1926 р.) 1,584 душ, у Західно-сталінській області Української ССРеспубліки в Донбасі...; давніша назва „Лиса гора”. Є там поміщені ще інша назва „Шевченко” з таким означенням: 1. село (в 1939 р. було там 500 душ населення), положене у східноцентральній частині Харківської області в УССР і залізнична стація 19 миль на захід від Купянська; 2. містечко в Кіровоградській області УССР, раніше — Долінська. Є ще назва „Шевченко Второе” — це селище з населенням (в 1939 р.) понад 500 осіб у східноцентральній Запорізькій області УССР, над залізничним шляхом на захід від Пологи.

Маємо багато інших видань, головно біографічних словників в різних видах і назвах, що викликають здивування незнанням або занедбанням чи то української справи взагалі, чи імен українських письменників. Зокрема відсутність імен Шевченка й Франка можна зауважити в книжках, що мають на меті інформувати світ про великих людей з кожної нації.

Однаке є й мила несподіванка в цій справі. В „Енциклопедії Суспільних Наук”, Нью-Йорк, Макмілян, 1937 (Encyclopedia of the Social Sciences, New York, MacMillan, 1937), в томі 14-му на сторінці 23-ї знаходимо статтю про Шевченка з такою характеристикою:

„Шевченко Тарас, український поет (1814-1861), народжений в київській провінції від батьків-кріпаків. Дякуючи своєму виїмковому талантові й рисункам він став відомий Брюллову в Петербурзькій Академії Мистецтв” і т. п., як це звичайно передається в життєписах Шевченка. Після того, вичислені його важливіші поезії, роля яких з'ясована просто захоплююче. Про це пишеться так: „Його поетичні твори стали найважливішим чинником українського національного руху, пригадуючи напів забуті національні традиції українських козаків, але він став надхненним пророком нового суспільного й політичного ладу. Під впливом фран-

цузького утопійного соціалізму й польського революційного руху, — а сам він був прихильником Герцена — Шевченко ненавидів гніт і неволю і в своїх поезіях виступав проти них пристрасно. При допомозі пропаганди Кирило-Методіївського Братства й Шевченкових поезій завдано вкінці удар тому суспільному устроєви... Святкування його пам'яті перемінилося в спеціальний культ серед українців по всьому світі, а його могила стала українською національною святістю".

Під уступом підписаний Д. Дорошенко. Це теж вказівка, як українці-науковці можуть причинитися до поширення і зглиблення відомостей про „Батька української літератури”, утриваючи водночас його культ серед його власних земляків „в Україні і не Україні сущих”.

(Доповідь прочитана на Шевченківській Сесії К. НТШ в 1961 році, в Торонто).

M. Borowyk

SHEVCHENKO IN ENGLISH-LANGUAGE ENCYCLOPEDIAS AND BIOGRAPHICAL DICTIONARIES

(Summary)

The space dedicated to Shevchenko in English-language encyclopedias and biographical dictionaries is a reflection of the scarce knowledge of the English-speaking world about the Ukraine and its people. In most cases we find nothing there except tendentious information, based on Russian sources, which are hostile to the Ukrainian struggle for independence.

Shevchenko's creative work is so closely connected with the idea of Ukrainian freedom, that its position in the world literature can only be properly appreciated from this point of view. With the growth of the Ukrainian liberation movement, originally inspired by his writings, Shevchenko's name has found a place

in these English reference works and in recent years we find again and again true descriptions of the poet and his work in English-language encyclopedias, specially when their authors have been impartial and truly scientific students of world literature such as Professor Clarence Manning of Columbia university.

Ukrainian scientists, who have had an opportunity to contribute to certain English-language encyclopedias, have also done their part in improving Shevchenko's literary image, but very much has still to be done to secure for Shevchenko the place that he deserves among the leading authors of world literature.

In this paper Mr. Borowyk endeavours to offer a rather complete table of information about what has been written on Shevchenko in important English-language encyclopedias and biographical dictionaries of world reputation.

THE POLITICAL SIGNIFICANCE OF TARAS SHEVCHENKO

(Paper read to Shevchenko Scientific Society,
Edmonton Branch, Feb. 26, 1961)

This subject is so general that it becomes my first duty to define its limits and to suggest the direction of my observations. Shevchenko was essentially a poet and not a politician. By politician I mean a man who is engaged in the practical management of public affairs or in the finding of ways and means by which desired ends may be reconciled and given operative machinery. However even poets do not live in a vacuum and the facts of political reality may form an important part of the atmosphere to which his sensitive spirit responds. In his poetry therefore one finds a reflection of this political reality. One also finds the reaction of the poet's spirit to the political situation as he feels it. One can deduce the principles by which he judges political affairs. Practical policies, the concern of politicians, are only rarely indicated.

In this paper I have no intention of following or repeating the detailed, scientific work which has already been done by scholars in examining every line, phrase and expression in Shevchenko's works which indicate his political and historical knowledge, his current ideas and his ideals. I have no pretension to any training, knowledge or ability which would enable me to make any addition to their work. Through their endeavours we know when every poem was written and the meaning of most of the allusions, references and names. Since Shevchenko made free use of allegories and

symbols this work of investigation has required unending patience, devotion and wide learning. To some extent it is still proceeding although the main work has been done. I refer here particularly to three works. In 1918 Bohdan Lepkyj published a little book in Kiev-Leipzig called *Three Poems (The Dream, The Great Grave, The Neophytes) with Introduction and Explanations*. In 1925 appeared another book in Kolomyia entitled, *The Political Poems of Taras Shevchenko* written by Omelyan Tsyisyk. The third work which is much more extensive is the magnificent 4-vol. work published in Winnipeg in 1952-53 by the Trident Press under the editorship of Prof. Leonid Biletsky for the Ukrainian Free Academy of Science. This publication, *Taras Shevchenko Kobzar* is the finest literary production which has appeared in Canada on any poet, in any language.

The political ideas of Shevchenko are therefore well known from these and other works and while there may be shades of variation and emphasis in interpretation there can be no doubt about the general direction of his thought. These ideas were expressed in relation to their time. It will be my endeavor this afternoon to apply them to our own day. The magic of Shevchenko's attraction lies in this that after one hundred years his principles are just as vital now as they were when written. He is the true classical man of genius. Living for a short time he belongs to the ages.

In this paper I shall limit my observation to four aspects of Shevchenko's thought which have a bearing on the political outlook. First there is his vivid awareness of the existence of a Ukraine. Secondly was his reaction to the totalitarian rule of Russia. Thirdly was his attitude to the Ukrainian people themselves. Finally there was his belief in, and reliance on, the ultimate virtues of life-truth, justice and brotherhood. All these attitudes were interwoven during his lifetime into a consistent philosophy of life.

When Shevchenko was born in 1814 there hardly existed in current political thought the concept of a Ukraine. The area which had been known as Ukraine in the seventeenth

century was now in the larger part of its geographical extent simply one of the regular administrative areas of the Empire of Russia. The people in this area were a sprinkling of Russian officials, Russianized nobles and Jews, in their own social strata, and the great mass of the people who tilled the soil. These latter were sometimes referred to as Rusins, or more commonly Malo-Rus, that is, Little Russians. The social economic condition or religious adherence of the Little Russians was considered of more importance than any ethnic bond. Their place in society was that of peasants and serfs and if they spoke in a distinctive way, sang quaint songs or danced in gay measures, or had other discernable folk ways that was simply regarded as the picturesque side of peasant life. When Shevchenko was growing into manhood there occurred what is known as the great awakening of Slav nationalism, a reaction against foreign domination, a movement based on literary and linguistic revival and on a reawaking of historic interest. To some extent it involved a romantic view of the past and appealed to feeling and emotion. The strong element of feeling explains in part why poetry became an important factor in national revival. It spoke instinctively to the heart.

Shevchenko was one of the Slavic poets who contributed to this revival of romantic nationalism. His *Kobzar* poetry published in 1840 infused the Cossack period with the fervent glow of nineteenth century nationalism. But Shevchenko went further than romanticism. When he revisited the Ukraine in 1843 as a mature man he was profoundly moved by the misery and degradation of his people. Still retaining something of the roseate view of the past he was more immediately concerned with the indignity, the poverty and the desolation of soul which he observed all about him. How was it possible with the sole weapons of pen and brush to infuse into the soul of the people a new respect for themselves and their past, a new spirit of unity and mutual belonging, a new impulse toward liberty and freedom, and a new sense of obligation and responsibility? How was it possible to prevent the egoism of group spirit from pursuing the fruitless road to pride, hate

and conquest? How was it possible to replace pitilessness with pity, cruelty with mercy, and quisitiveness with the simpler and more domestic virtues of life? Shevchenko approached these aspects of the problem — it is safe to assume — not through any logical process or reason as was typical of some of the German thought of the day, nor through the working out of a rounded system of national philosophy such as elaborated by the Italian, Mazzini, who was Shevchenko's contemporary. He brought to the study of these aspects the intuitive sensitivity of a poet. He employed all the arts of the poet's craft to achieve the expression of his deep feeling and burning conviction — humour, sarcasm, irony, symbolism, pathos, and above all the art of liquid speech. Often by indirection and suggestion he jabbed with his pen the live nerves of his people's sorrow and hope. He did not concern himself, as historians do, with definite boundaries and lines on the map. Hence his appeal went beyond boundaries to all those whose mother tongue was the language of his poetry. The common love and appeal of his poetry itself became a further bound of unity which was to find its later expression in political form. Shevchenko was not a maker of maps but he was the maker of the spirit which eventually forms the base on which maps are made.

Shevchenko did not live in the clouds of unreality. He himself was bruised and beaten by the harsh realities of life. He knew what it was to deal with definite constituted powers, particular men, and institutional authorities. In his earlier poems he seems to have been impressed with the struggle of the Ukrainians against the Poles but as he matured and experienced at first hand the brutality of the totalitarian Tsarist regime he developed an overwhelming conviction that the immediate enemy of the Ukrainian people was the despotism of the Russian government and the first step toward freedom was the removal of this incubus. He regarded the Treaty of Pereyaslav as a great diplomatic blunder. In this he probably does less than justice to the complicated situation in which Khmelnitsky found himself or the element of bad

luck which dogged the subsequent efforts of Ukrainian leaders to maintain their self-government. He was scathing in his denunciation of Peter I and Catherine II for their crushing of Ukrainian freedom and the introduction of serfdom into Ukrainian lands. He hated with his whole soul this consistent thread of imperialist and Tsarist tyranny in Ukrainian-Russian relations. While hating the successive Russian brutal, totalitarian regimes he tried to be fair and to do justice to the Russian people. If the Ukrainian people had their own mutual interests and associations and if they should be allowed to develop them in freedom so also the „Moskals” had their own form of culture and were entitled to develop it as they saw fit. The crux of the situation was the relationship between them.

Shevchenko's ideas along this line were further developed in association with his friends when they formed the Society of Saints Cyril and Methodius in Jan., 1846. The formation of this society was evidence of the awakening of the Slav intelligentsia to the politically inferior position which they occupied in Europe. They were particularly conscious of the predominant position which the rulers of Austria and Prussia held, and the pretensions to superiority which the Germans maintained in their attitude to Slavs. There was only one politically independent Slav state at this time and that was Russia under a tyrannical dynasty. But in one sense the Romanov dynasty by this time had more German than Russian blood in its inheritance. The members of the SS Cyril and Methodius Society envisaged the eventual establishment of a federation or loose union of Slav groups or states on a basis of equality and self-government. Each Slav state would then develop in accordance with its own genius and tradition and together they could resist the encroachment of the foreigners, which meant in particular the Germans. Thus this factor of encroachment in the long history of Slav-German relationship might at last be brought under control.

It was this ideal of equality, self-government and free association held by Shevchenko which brought about his tragic arrest and exile just as he had reached what appeared to be

the culmination of his career as artist and writer. Tsar Nicholas completely repudiated the idea of free government and equality between Slav groups. Having crushed the Decembrist insurrection in 1825 and the Polish revolt six years later Tsar Nicholas could only think in terms of autocratic government under Russian iron control. We shall note later on the perversion of Shevchenko's idea of self-government and free association in contemporary times but in passing we cite this growth of Shevchenko's political thought as an example of his prophetic insight into the workings of the human heart. To have believed in 1846 that the Ukrainian people were capable of self-direction and free association when political subordination, grinding poverty and wide-spread ignorance were the most obvious facts to any casual observer was a magnificent act of faith. This leads us to consider Shevchenko's attitude to his fellow Ukrainians.

To the political scientist, the historian or the economist the relationship between people depends on a great variety of factors, environmental, linguistic, economic, etc. The poet pierces this tangle of enveloping forces and goes directly to the factor of love which moves the human heart when present, and leaves it directionless when absent. Shevchenko's power over the Ukrainian people rested first of all on the enormous, pitying, enveloping love which he had for his fellow-countrymen. For him the expression „my brothers” was invested with all the tenderness and depth of family affection.

Shevchenko, however, was not a romantic and sloppy sentimentalist. His love inspired confidence and respect and on the basis of this respect he was able to speak plainly to his countrymen, pointing out their weaknesses, their faults, and the gaps in their attainments if they were to achieve that self-respecting place in society which he knew they could fill. For example, like all great liberal thinkers in the nineteenth century Shevchenko stressed the need for learning and education as the indispensable basis of free government and free society. In Shevchenko's day the discipline of self-education loomed as large as formal education. Incidentally, Shevchenko

himself was an example of the educated man who had never enjoyed, except in the field of art, a systematic, formal education. Thus Shevchenko admonished his Ukrainian brothers with all the sternness of a kind but severe school-master. He insisted that they must learn what others had to offer and they must develop what was their own.

Shevchenko seems also to have been impressed with those streaks of hardness, cruelty and abandon which sometimes marked the social relationships between his Ukrainian people and became most devastating when they corrupted family life. He himself had been the victim of unhappy experiences in his youth. In his last years he longed for the security and warmth of domestic happiness which tragically eluded his grasp. In his poetry where he gives intimate glimpses of happy homestead life, and in contrast also the erosion of hate and revenge he clearly indicates that group solidarity must in the last analysis depend on the character of personal relationships. Where people claw and tear one another, where they denounce, detract and pull down, where they are overruthless to the weak and over-obsequious to the strong there can be no firm foundation for any society. In so far as the sense of group loyalty can be made to exist then conflicting, individual interests can be softened and in part reconciled, regional advantages can be used for common ends, and new purposes can emerge to enlist co-operative efforts. In this way Shevchenko suggests, as Mazzini had done, that the new nationalism will not be the product of rhetorical eloquence or diplomatic finesse but will be the result of a stern call to duty and a stern discipline of individual passions affecting a large group. Shevchenko did not hesitate to make demands on the people he loved.

This leads us to the fourth aspect of Shevchenko's philosophy of life. While he was immediately interested in his own people and in his own group he realized that such a group must live in an even wider world and he was interested also in the basis of this larger context. As we have already suggested, Shevchenko envisaged a political society where each

group should have an equal right to self-government. In a world of many groups there would be danger and instability unless there was a general acceptance and pursuit of basic virtues. These were truth, justice and brotherhood. This, of course, was not a new discovery but a rediscovery by a man who had thought and suffered and whose life was drawing to a close in personal tragedy. Truth, Justice and Brotherhood! take it, or leave it; this was it; there was no other way.

If the political views of Shevchenko, as I have indicated to you in bare outline, sound more like a sermon than an essay in political science or literary criticism, it does not mean that his ideas were, or are, irrelevant to the hard facts of political reality. Let us examine some of these facts one hundred years after the poet's pen ceased to write.

If Shevchenko could view the political scene today he would observe some facts which superficially would seem to fit in with his ideas. He would see on the map a large area plainly marked „Ukraine” with definite boundaries and a capital city, Kiev, standing on the high banks overlooking his beloved Dnieper river. He would see an area thickly settled with great industrial cities of smoking chimneys, huge sprawling factories and apartment blocks. He would observe schools, universities and hospitals. Shevchenko, however, would not be content with a superficial survey. Upon further enquiry he would learn that the Tsarist totalitarian system of his day had been replaced by a communist totalitarian system far more rigid and dangerous since it was based on a completely monopolistic state capitalism, an a completely monopolistic one-party minority, and on the complete control of the most deadly weapons which modern science has devised. While there was an administrative system based on a recognition of ethnic groups, such as Shevchenko might have envisaged, the power of these groups was completely absorbed by the central regime in Moscow. The Ukraine was recognized internationally as a member of the United Nations but not once had its representatives expressed an independent view or diverged as much as a hair's breadth from policy as laid down

by Stalin or Krushchev. This is, of course, a mockery of the ideals as held by Shevchenko. What is now to be done? I suggest that we must turn once again for guidance to Shevchenko's prophetic message. We must reject, as he rejected, the concept of totalitarian government as inconsistent with the dignity of man. We are unreservedly against the communist system of dictatorship. Our hatred of the system must not be identified however with an indiscriminate hatred of the Russian people generally. If we are ever to create a world which is safe for any free group it must be based on respect for all groups of the human family. It must be based on a concept of universal brotherhood. This brotherhood does not imply the colourless uniformity of all people, but rather the intimacy of group life which makes possible common action and interaction.

What is now to be done? Against the tremendous, vicious barrage of propaganda, lies, half-truths, double-talk, appeals to hate, resentment and revenge we must oppose not a similar barrage but an appeal to truth.

What is to be done? Against the simple, naive belief that all the woes of man are due to economic causes and subject to materialistic remedies we must demonstrate that injustice is a moral problem. It may express itself, and does express itself in economic forms, but its deepest roots lie in the sins of pride, hate and personal aggrandizement which insinuate themselves into all aspects of life. The pursuit of justice must be pursued along many paths. The fact that justice has continually eluded our grasp makes it all the more necessary to widen the road of pursuit, not narrow and confine it.

Thus Shevchenko's appeal to brotherhood, truth and justice is still relevant to the present situation. But here again I must emphasize that Shevchenko was not a romantic, sloppy sentimentalist. He realized that what he advocated could not be achieved without hard, unremitting effort and strenuous, individual action. Indeed when he viewed the forces arrayed against him in his own day the situation must have seemed truly appalling. His sole weapon was his pen.

Now one hundred years later we can appraise the extent

of his victory. His views and his work are still vital and inspiring. This year more than ever before his works are being published and comments upon them and his life. With all the forces at their command the communists have not been able to suppress the name and fame of Shevchenko. The best they have been able to do is to alter words and phrases and to subvert here and there his teachings to their purpose. But Shevchenko is also the possession of Ukrainians outside the Soviet Union and they are upholding intact his word. They can also transmit to their kinsmen their feelings of solidarity and their determination that the vision of their great tragic poet may yet be realized.

May I in closing apply the lines to Shevchenko which he wrote in tribute to Marko Vovchok (Maria Markovich) two years before his death. The translation is by Clarence Manning in his volume of selected poems of Taras Shevchenko published by the Ukrainian National Association, Jersey City, 1945. (page 189).

*Some time ago beyond the Urals
I wandererd and I prayed to God
That our dear truth would never perish,
Trat our dear word would never vanish.
My prayer was heard.
God sent to us
In you a mild and tender prophet,
A bitter scourge of all the greedy
And ruthless men.
My beacon star,
You are the holy star I wished for,
The youthful strength that I desired!
Shine on me, shed your warmth afar,
And now refresh my broken spirit,
My poor and shattered heart and power.
My hungry heart!
I live anew
And call to life from out the grave*

*Free thought that bides forever true,
Free thought forever, — My good fortune!
Our prophet! Yes! my darling daughter,
I dare to call my poems yours.*

Г. В. Сімпсон

ПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(Резюме)

Автор доповіді „Політичне значення Тараса Шевченка” д-р Георгій В. Сімпсон, професор історії Саскачеванського університету, підкреслює факт, що Шевченко в першу черту є поетом, а не політиком. Проте з його поезії можна вивести чимало політичних ідей.

Під чотирма аспектами його поглядів можна оцінювати не лише тодішні політичні обставини, що в них опинився український народ, але, в такій же мірі, й обставини сучасної України. Перший аспект — це свідомість існування живої України. Другий — це визначення Москви як її поневолювача. Третій — оцінка своїх земляків із спонук найбільшої любові: негативна за злочини і похвальна для інспірації нових кращих вчинків. І останній аспект поглядів національного поета — пророка, що проповідує волю своєму народові, здобуття якої узaleжнена від таких чеснот як правда, справедливість закону і братолюбство.

Проти московської тиранії, насильства і томтання людської гідності Шевченко протиставив своє слово. Це слово стало інспірацією концепції визволення поневоленої нації, візія свободи якої вже більше не згасала, хоч умовини політичні України не кращали.

Автор, розглядаючи і порівнюючи сучасність з політичною дійсністю часів Шевченка і його сучасників, стверджує, що тоталітарний режим царської Москви продовжується у ще більше рафінованому режимі більшевицької Москви, що за допомогою монополії економічних ресурсів та політичної диктатури використовує всі засоби народовбивства, які тільки може проду-

кувати модерна наука. Формальні визнання українського народу та його державності і, рівночасно, повна відмова свободного вислову ще більше активізує ідеї Шевченка відносно правди, законності та посвяти ідеям самостійності України.

В обставинах, коли окупанти України послуговуються прогандою, випробованою зброєю тоталітаристів, що є тільки брехнею або підправдою, лицеміством, джерелом ненависті та підміти, слово Шевченка лишається постійно апелем до правди, законності, моралі, ідеалів життя вільних народів.

Шевченко — романтик, але не сентименталіст. Умови в яких виступав поет, були тверді; не менше тверді вони сьогодні. Та найсильнішою зброєю вільної людини як тоді так і тепер — це її правда і відвага. Візія цього величного, трагічного поета ще не здійснена.

З М И С Т

	Стор.
Від Редакції	5
Євген Вертипорох — Перегляд 10-річної праці Канадського НТШ	7
Василь Лев — Шевченкові баляди	28
Степан Килимник — Образ жінки і матері в твор- чості Шевченка	41
Юліян Лисяк — Староцерковно-слов'янська мова в поезії Шевченка	50
Яр Славутич — Звукопис у поезії Тараса Шевченка	63
Валеріян Ревуцький — Шевченко у Кропивницького	72
Орест Старчук — Шевченко і Четверта Державна Дума	82
Михайло Боровик — Шевченко в англомовних ен- циклопедіях і біографічних словниках	99
Георг В. Сімпсон — Політичне значення Тараса Шевченка	111

CONTENTS

	Page
Introduction	5
Eugene Wertyporoch — Survey of a Decade of Work of the Shevchenko Scientific Society in Canada	7
Wasyl Lew — Shevchenko's Ballads	28
Stephan Kylymnyk — Women and Mothers in Shev- chenko's poetry	41
Julian Lysiak — The Old Church-slavic Language in Shevchenko's poetry	50
Yar Slavutych — Alliteration in T. Shevchenko's poetry	63
Valerian Revutsky — Marko Kropywnytsky and Shev- chenko	72
Orest Starchuk — Shevchenko and the Fourth Der- zhavna Duma	82
Mychailo Borowyk — Shevchenko in English Language Encyclopedias and Biographical Dictionaries	99
George W. Simpson — The Political Significance of Taras Shevchenko	111

